

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
Кафедра української мови і літератури

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
(У Т. Ч.
УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ)

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
Для спеціальності 014 «Середня освіта»
Спеціалізацій 014.01 Середня освіта (Українська мова і література),

Автор:
доцент Баденкова Вікторія Миколаївна

Затверджено на засіданні кафедри від «27» серпня 2019 р.
Затверджено на засіданні навчально-методичної комісії факультету педагогіки та психології
«27» серпня 2019 р.
Затверджено на засіданні вченої ради факультету педагогіки та психології
«27» серпня 2019 р.

Миколаїв – 2019

Зміст НМК

1.	Титульна сторінка.....	
2	Зміст НМК	2
3	Витяг із ОПП спеціальності.....	3
4	Навчальна програма дисципліни	4
5	Робоча навчальна програма дисципліни	9
6	Програми навчальної, технологічної і професійної практик (не передбачено).....	
7	Засоби діагностики навчальних досягнень студентів.....	23
8	Навчально-наочні посібники, технічні засоби навчання тощо.....	30
9	Конспект лекцій із дисципліни	31
10	Комплекс контрольних робіт (ККР) для визначення залишкових знань із дисципліни, завдань для контрольних робіт.....	41
11	Інструктивно-методичні матеріали до проведення практичних занять	48
12	Завдання на курсові та дипломні проекти	89
13	Контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, завдання для заліків	48
14	Питання до екзаменаційних білетів, екзаменаційні білети (не передбачено)..... ...	
15	Методичні рекомендації та розробки викладача	48
16	Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу студентів	48
17	Методичні матеріали щодо виконання контрольних робіт для заочної форми навчання (ЗФН немає)	
18	Інші матеріали	

Витяг із ОПП

ВПП.03 Українська діалектологія – наукова дисципліна, що сприяє свідомому практичному оволодінні українською літературною мовою, заснованому на вивченні її системи й підсистем – лексико-семантичної, фонетичної і граматичної, а також закономірностей, які визначають використання тих або інших виражальних засобів відповідно до сучасного діалектного поділу української мови.

Витяг із ОКХ

Бакалавр повинен знати:

- сучасні наукові методи філологічних досліджень;
- відомості про об'єкт і предмет української діалектології;
- особливості формування та розвитку української діалектології;
- основні поняття пов'язані із українською діалектологією.

Бакалавр повинен уміти:

- володіти розвиненою культурою мислення, вміти ясно і логічно висловлювати свої думки як усно, так і письмово;
- бути спроможним самостійно опанувати нові знання, критично оцінювати набутий досвід із позиції останніх досягнень філологічної науки;
- з'ясовувати такі ознаки мови, як загальнонаціональний характер, наявність обов'язкових для дотримання норм різного типу, виключно важливе значення для функціонування й розвитку освіти, науки, літератури і мистецтва, засобів масової комунікації, для державного управління;
- розпізнавати наріччя і говори української мови, визначати межі їх поширення на лінгвістичній карті;
- за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст;
- на слух визначати, носієм якого з говорів української мови є мовець, проаналізувавши його мовлення.
- збирати, систематизувати та аналізувати діалектологічний матеріал, виділяти основні риси рідної говірки;
- визначати лексикологічні характеристики слів української діалектології;
- застосовувати лексикографічні видання як джерела необхідної лінгвістичної інформації.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної роботи

_____ О. А. Кузнецова

27 серпня 2019 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

(у т. ч.

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ)

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка 014 Середня освіта

014.01 Середня освіта (Українська мова і література

Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В.
О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Баденкова Вікторія Миколаївна, доцент кафедри української мови і літератури,
кандидат філологічних наук, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри української мови і літератури
Протокол № 1 від «27» серпня 2019 року
Завідувачка кафедри української мови і літератури _____ (Рускуліс Л. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією факультету
педагогіки та психології
Протокол № __ від «27» серпня 2019 року
Голова навчально-методичної комісії _____ (Чугуєва І. Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету
Протокол № __ від «27» серпня 2019 року
Голова навчально-методичної комісії університету _____ (Кузнецова О. А.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Українська діалектологія» складена Баденковою В. М. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ступеня бакалавра спеціальності 01 Освіта 014 Середня освіта, предметна спеціалізація 014.01 Середня освіта (Українська мова і література).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є сучасний діалектний поділ української мови та характерні риси будови говорів у різних частинах етнічної території, проблеми взаємодії народних говорів із літературною мовою, мовна специфіка української діалектної фонетики, лексики, морфології та синтаксису.

Міждисциплінарні зв'язки: вступ до мовознавства, історична граматики української мови, старослов'янська мова, стилістика української мови, практикум з української мови, фольклор.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1 Мета курсу: ознайомлення з українськими говорами та їхніми особливостями, на основі яких сформована сучасна українська літературна мова, виявлення значення діалектної мови як об'єкта дослідження, формування вмінь й навичок на основі практичного застосування цих знань.

1.2 Завдання курсу:

- визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення;
- усвідомити поняття про нормативність української літературної мови, сприяти ґрунтовному оволодінню орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови;
- підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів;
- виробити критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики;
- збагатити лексичний запас новими термінами з фахової підготовки;
- ознайомити студентів з основними діалектними одиницями (наріччя, говір, говірка) та окреслити межі поширення й мовні особливості різних рівнів трьох наріч української діалектології – північного, південно-західного та південно-східного та кожного українського говору;
- показати основні діалектологічні дослідження в українській лінгвістиці та сформувати методологічну основу ведення таких досліджень;
- сформувати основні навички аналізу діалектних текстів.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- цінування та повага різноманітності та мультикультурності;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, аналізувати інформацію з різних джерел;
- дослідницькі навички й уміння;
- уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами;
- володіння термінологічним апаратом.

II. Фахові:

- володіння українською мовою в її літературній та діалектній формі;
- знання шляхів розвитку й становлення української літературної мови та особливостей діалектної мови як її генетичного джерела;
- знання про мову як багатофункціональну знакову систему і суспільне явище, розуміння основних процесів, що відбуваються в мові, розширення філологічного світогляду;
- знання лінгвістичної та країнознавчої специфіки і своєрідності української мови та культури;

- уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами;
- володіння термінологічним апаратом;
- уміння розпізнавати наріччя і говори української мови, визначати межі їх поширення на лінгвістичній карті;
- уміння за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст;
- уміння на слух визначати, носієм якого з говорів української мови є мовець, проаналізувавши його мовлення.
- уміння збирати, систематизувати та аналізувати діалектологічний матеріал, виділяти основні риси рідної говірки;
- володіння основними поняттями та лінгвістичними термінами навчальної дисципліни.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства.

Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Українська діалектологія: основні поняття, діалектні одиниці та дослідження.

Предмет і завдання української діалектології. Джерела та методи вивчення народних говорів. Зв'язки з історією, етнографією, ономастикою. Вивчення української мови у просторовій проекції.

Діалектне членування української мови. Історія формування українських говорів та наріч. Питання походження територіальної диференціації української мови в історії вітчизняної діалектології. Історія групування говорів. Говірки Середньої Наддніпрянщини – основа сучасної української літературної мови. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою.

Тема 2. Історія української діалектології. Загальні відомості про розвиток діалектологічних досліджень в Україні від перших діалектологічних спостережень XVIII ст. до сучасного їх стану (простежується розширення проблематики та географії досліджень, удосконалення методики опрацювання діалектного матеріалу і т. ін.), огляд лексикографічних та лінгвогеографічних праць, монографічних досліджень з української діалектології, вклад окремих учених та наукових шкіл у розвиток цієї галузі мовознавства.

Тема 3. Українська діалектна лексикографія. Упорядкування методики лексикографічної роботи. Загальні та тематичні діалектні словники. Сучасна вітчизняна лінгвістична географія. Упорядкування методики лінгвогеографічних досліджень. «Атлас української мови» та регіональні атласи. Актуальні завдання української діалектології.

Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови.

Тема 1. Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Розвиток етимологічних *о, *е в новозакритому складі на діалектному ґрунті. Історичний коментар до рефлексів давнього *ѣ в говорах української мови. Розвиток давніх голосних *у, *і на діалектному ґрунті. Еволюція давнього голосного *т. Кількісний та якісний склад українського діалектного консонантизму в історичному розвитку.

Тема 2. Українська діалектна лексика. Діалектизми в українській літературній мові.

Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови.

Тема 1. Історичний розвиток системи словозміни українських говорів. Морфологія діалектної української мови. Історія типів відмін та відмінкових форм іменників української народної мови. Еволюція відмінкових форм прикметників в українській діалектній мові. Історія форм особових, зворотного та неособових займенників в українських говорах. Формування діалектних особливостей українського дієвідмінювання. Історія форм минулого часу української народної мови. Еволюція форм вираження майбутньої дії. Історія парадигми умовного способу.

Тема 2. Діалектний синтаксис.

3. Рекомендована література

Базова

Підручники і методичні посібники

1. Бевзенко С. П. Вступ до української діалектології : конспект лекцій для студентів / С. П. Бевзенко. – Одеса, 1965. – 67 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
3. Бевзенко С. П. Практичні заняття з української діалектології. навчально-методичний посібник для вузів / Степан Пилипович Бевзенко. – Одеса : Видавництво Одеського університету, 1970. – 95 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 233 с.
5. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів / В. С. Ващенко. – Харків : ХДУ, 1962. – 176 с.
6. Герман К. Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами: Навч. посібник / К. Ф. Герман. – Чернівці, 1983. – 74 с.
7. Говірки Чорнобильської зони. Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко, О. А. Малахівська, Л. А. Москаленко, М. В. Поїстогова, Н. П. Прилипко, Л. В. Рябець, О. В. Юсікова; НАН України. Ін-т укр. мови. – К.: Довіра, 1999. – 271 с.
8. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.
9. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови [Текст] : навчальний посібник для студ. філол. фак. пед. ін-тів / Ф. Т. Жилко. – 2-ге вид., переробл. – К. : Рад. шк., 1966. – 308 с.
10. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 169 с.
11. Методичні вказівки до курсу “Українська діалектологія” для студентів–заочників філологічного факультету / Укладач А. П. Могила; КДУ. – К., 1982. – 28 с.
12. Монахова Т. В. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Тетяна Василівна Монахова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с.
13. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.
14. Шеремета Н. П. Українська діалектологія: Практичні заняття: Навчальний посібник. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець–Подільський державний університет, інформаційно–видавничий відділ, 2005. – 124 с.
15. Яким М. Б. Українська діалектологія: навчально–методичний посібник. – Дрогобич : Коло, 2003. – 48 с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання. Перевірка виконання завдань для самостійної роботи, тестових завдань, завдань для індивідуальної роботи, контрольних робіт.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ О. А. Кузнецова
27 серпня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
(у т. ч.
УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ)

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 «Середня освіта»

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

освітня програма Українська мова і література

2019 – 2020 навчальний рік

Розробник: Баденкова Вікторія Миколаївна, доцент кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук, доцент _____ (Баденкова В. М.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол № 1 від «27» серпня 2019 р.

Завідувач кафедри _____ (Рускуліс Л. В.)

«27» серпня 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітньо-кваліфікаційний рівень (ступінь)	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка	Нормативна
	Спеціальність 014 «Середня освіта»	
	014.01 Середня освіта (Українська мова і література)	
2-й		
Семестр		
III-й		
Лекції		
10		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3	Ступінь бакалавра	Практичні, семінарські
		20
		Самостійна робота
		60
		Вид контролю: ПМК

Мова навчання – українська.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 30 год. – аудиторні заняття, 60 год. – самостійна робота (33% ~ 67%).

2. Мета, завдання навчальної дисципліни та результати навчання

Мета курсу: ознайомлення з українськими говорами та їхніми особливостями, на основі яких сформована сучасна українська літературна мова, виявлення значення діалектної мови як об'єкта дослідження, формування вмінь й навичок на основі практичного застосування цих знань.

Завдання курсу:

- визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення;
- усвідомити поняття про нормативність української літературної мови, сприяти ґрунтовному оволодінню орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови;
- підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів;
- виробити критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики;
- збагатити лексичний запас новими термінами з фахової підготовки;
- ознайомити студентів з основними діалектними одиницями (наріччя, говір, говірка) та окреслити межі поширення й мовні особливості різних рівнів трьох наріч української діалектології – північного, південно-західного та південно-східного та кожного українського говору;
- показати основні діалектологічні дослідження в українській лінгвістиці та сформувати методологічну основу ведення таких досліджень;
- сформувати основні навички аналізу діалектних текстів.

Передумови для вивчення дисципліни: пропонується курс пов'язаний із дисциплінами мовознавчого та історичного циклів, оскільки забезпечує наукове розуміння процесів еволюції елементів і форм фонетичної й граматичної систем. Основою літературної мови є діалекти, тому найтісніший зв'язок насамперед із курсом «Сучасна українська літературна мова» та «Історична граматики української мови», оскільки живе народне мовлення часто зберігає у своїй структурі ті звуки, форми та конструкції, що вже втрачені літературною мовою; крім того, ряд фонетичних і граматичних процесів у діалектах розвивається шляхом, що не є властивим літературній мові. «Загальне мовознавство» є теоретичною базою історико-лінгвістичних досліджень і визначає загальні закони мовного розвитку. У курсі «Методологія наукових досліджень» визначаються загальні та специфічні методи діалектологічних досліджень. Курси «Фольклор» та «Етнологістика» допомагають визначити своєрідність етнографії, культури тощо різних регіонів України.

Навчальна дисципліна складається з 3-ох кредитів.

Очікувані результати навчання:

- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- уміння оперувати сучасним категоріально-термінологічним апаратом мовознавства;
- здатність демонструвати знання сучасної наукової парадигми в галузі філології та динаміки її розвитку;
- уміти використовувати професійно профільовані знання для аналізу та інтерпретації художнього, наукового тексту.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальнопредметні:

- уміння аналізувати українську мову у діяхронічному аспекті, використовуючи систему основних понять і мовознавчих термінів;
- цінування та повага різноманітності та мультикультурності;

- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, аналізувати інформацію з різних джерел;
- дослідницькі навички й уміння;
- уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами;
- здатність застосовувати знання на практиці

II. Фахові:

- володіння українською мовою в її літературній та діалектній формі;
- знання шляхів розвитку й становлення української літературної мови та особливостей діалектної мови як її генетичного джерела;
- знання про мову як багатофункціональну знакову систему і суспільне явище, розуміння основних процесів, що відбуваються в мові, розширення філологічного світогляду;
- знання лінгвістичної та країнознавчої специфіки і своєрідності української мови та культури;
- уміння користуватись довідковими й лексикографічними джерелами;
- володіння термінологічним апаратом;
- уміння розпізнавати наріччя і говори української мови, визначати межі їх поширення на лінгвістичній карті;
- уміння за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст;
- уміння на слух визначати, носієм якого з говорів української мови є мовець, проаналізувавши його мовлення.
- уміння збирати, систематизувати та аналізувати діалектологічний матеріал, виділяти основні риси рідної говірки;
- володіння основними поняттями та лінгвістичними термінами навчальної дисципліни.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства.

Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Українська діалектологія: основні поняття, діалектні одиниці та дослідження.

Предмет і завдання української діалектології. Джерела та методи вивчення народних говорів. Діалектне членування української мови. Історія формування українських говорів та наріч.

Тема 2. Історія української діалектології. Загальні відомості про розвиток діалектологічних досліджень в Україні від перших діалектологічних спостережень XVIII ст. до сучасного їх стану.

Тема 3. Українська діалектна лексикографія. Упорядкування методики лексикографічної роботи. Загальні та тематичні діалектні словники.

Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови. Північноукраїнські говори.

Тема 4. Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Кількісний та якісний склад українського діалектного консонантизму в історичному розвитку.

Тема 5. Українська діалектна лексика. Діалектизми в українській літературній мові.

Північноукраїнські говори.

Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови. Південно-західні та південно-східні говори.

Тема 6. Історичний розвиток системи словозміни українських говорів. Морфологія діалектної української мови.

Південно-західні говори.

Тема 7. Діалектний синтаксис. Дослідження говорів південно-східного типу.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		л	п	кон	ср
1	2	3	4	5	6
Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства					
Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови.	12	2	4		6
Тема 2. Історія української діалектології.	11	2	2		7
Тема 3. Українська діалектна лексикографія та лінгвогеографія.	7				7
Усього:	30	4	6		20
Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови. Північноукраїнські говори					
Тема 4. Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Північноукраїнські говори.	20	2	4		14
Тема 5. Українська діалектна лексика.	10		2		8
Усього:	30	2	6		22
Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови. Південно-західні та південно-східні говори					
Тема 6. Морфологія діалектної української мови. Південно-західні говори.	15	2	4		9
Тема 7. Діалектний синтаксис. Дослідження говорів південно-східного типу.	15	2	4		9
Усього:	30	4	8		18
Усього годин:	90	10	20		60

**5. Теми лекційних занять
Денна форма навчання**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства</i>		
1	Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови.	2
2	Тема 2. Історія української діалектології. Тема 3. Українська діалектна лексикографія.	2

<i>Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови. Північноукраїнські говори</i>		
3	Тема 4. Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Тема 5. Українська діалектна лексика. Північноукраїнські говори.	2
<i>Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови. Південно-західні та південно-східні говори</i>		
4	Тема 6. Морфологія діалектної української мови. Південно-західні говори.	2
5	Тема 7. Діалектний синтаксис. Дослідження говорів південно-східного типу.	2
	Разом:	10

6. Теми практичних занять

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства</i>		
1-2	Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови.	2 2
3	Тема 2. Історія української діалектології. Тема 3. Українська діалектна лексикографія.	2
<i>Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови. Північноукраїнські говори.</i>		
4-5	Тема 4. Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів.	4
6	Тема 5. Українська діалектна лексика. Північноукраїнські говори.	2
<i>Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови. Південно-західні та південно-східні говори</i>		
7-8	Тема 6. Морфологія діалектної української мови. Південно-західні говори.	4
9-10	Тема 7. Діалектний синтаксис. Дослідження говорів південно-східного типу. КР	2 2
	Разом:	20

7. Самостійна робота

Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства</i>		
1	Тема 1. Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування	6

	української мови: підготовка рефератів, виконання вправ і завдань	
2	Тема 2. Підготувати есе з історії української діалектології (за темами рефератів).	7
3	Тема 3. Підготовка карти наріч України.	7
<i>Кредит 2. Фонетичні та лексичні особливості говорів української мови. Північноукраїнські говори.</i>		
4	Тема 4-5. Діалектні особливості говорів української мови. Українська діалектна лексика Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів: робота в зошиті для самостійної роботи, виконання вправ і завдань. Підготовка рефератів і презентацій: монографічні, лексикографічні, лінгвогеографічні дослідження північноукраїнських говорів.	22
<i>Кредит 3. Граматичні особливості говорів української мови. Південно-західні та південно-східні говори.</i>		
5	Тема 6. Морфологія діалектної української мови	9
	Підготовка рефератів і презентацій: монографічні, лексикографічні, лінгвогеографічні дослідження українських південно-західних говорів.	
6	Тема 7. Монографічні, лексикографічні, лінгвогеографічні дослідження говорів південно-східного типу. Вивчення діалектних особливостей говорів української мови нашого регіону (Бузько-Інгільський ареал). Опрацювати питання (пис.) «Вивчення діалектів Миколаївщини»: звіт про виконання <i>індивідуального науково-дослідного завдання</i> – аналіз говірки населеного пункту.	9
Разом:		60

8. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Підготовка та захист роботи

Основне завдання цього виду діяльності – навчити студентів визначати та аналізувати особливості говірок нашого регіону (або іншого регіону за вибором студента).

Загальні вимоги до виконання *індивідуального завдання*, завдань самостійної роботи :

- 1) підбірка монографічних, лексикографічних, лінгвогеографічних джерел та (за наявності) інших публікацій з проблем діалектології;
- 2) структура роботи: стислий виклад матеріалу, максимальна інформативність тексту, чіткий порядок викладу інформації;
- 3) орфоепічна та орфографічна грамотність;
- 4) аналіз лексем на фонетичному, морфологічному рівнях; добірка зразків синтаксичних конструкцій різних типів;
- 5) відповідність змісту доповіді, презентації їх назві;
- 6) індивідуальне науково-дослідне завдання виконується в робочому зошиті, захищається студентом, здається викладачеві в кінці семестру після опрацювання тем.

Самостійна робота :

Підготувати – підготовка доповіді (есе) із висвітленням таких проблем :

1. Погляди О. Шахматова на діалектний склад української мови.
2. Опрацювання проблеми діалектного членування української мови у

- працях І. Зілінського, В. Перетца, А. Кримського та інш.
3. Наукова спадщина К. П. Михальчука.
 4. О. Потебня про діалектне членування української мови та генезис основних її діалектних явищ.
 5. Етнографічно-діалектологічні експедиції Південно-західного відділу. Російського географічного товариства.
 6. Програми для запису діалектних відмінностей української мови.
 7. Монографічні дослідження українських південно-західних говорів.
 8. Монографічні дослідження північноукраїнських говорів.
 9. Монографічні дослідження говорів південно-східного типу.
 10. Вивчення діалектних особливостей говорів української мови нашого регіону (Бузько-Ігульський ареал).
 11. Фіксація місцевої лексики у загальномовних та діалектних словниках кінця XIX – початку XX ст.
 12. Популяризація поглядів А. Кримського на діалектне членування української мови.
 13. Перші розвідки про українські дифтонгічні говори.
 14. Діалектологічні питальники і порадики 20-х років XX ст.
 15. Схема групування українських говорів В. Ганцова.
 16. Діалектологічна комісія ВУАН. «Український діалектологічний збірник».
 17. Діалектологічні студії в наукових центрах українознавства у Західній Європі (Польща, Словаччина тощо).
 18. Дослідження українських говірок Берестейщини в Білорусі, США та Канаді.
 19. Вивчення української мови у просторовій проекції. Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів – та регіональні атласи.
 20. Періодичні видання та наукові збірники з діалектології. Українські діалектологічні наради.

9. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано

E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самотійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, уміння самотійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (КР) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Студенту виставляється *відмінно* за правильне виконання всіх завдань, коли відповідь вважається повною, тобто в ній містяться визначення всіх понять, про які йдеться в питанні, проаналізовано об'єкт аналізу, охарактеризовано його семантичні та структурні ознаки. Відповідь повинна бути чіткою і послідовною, супроводжуватися достатньою кількістю прикладів із різних говорів. Відповідь має бути повна, вичерпна, насичена термінологією з курсу; визначатися точністю, послідовністю і логічністю; відповідати мовним нормам.

Студенту виставляється *дуже добре*, якщо він у достатній мірі оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти, формулює та обґрунтовує нескладні висновки; може дати порівняльну характеристику мовних діалектних явищ, дає визначення поняттям; самотійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; встановлює синхронність подій у межах курсу, але допускає несуттєві неточності; незначні мовні огріхи.

Студенту виставляється *добре*, якщо в ході відповіді він розкриває питання, проте не завжди наводить приклади на підтвердження теоретичного матеріалу; у мовленні трапляються незначні мовні огріхи.

Студенту виставляється *достатньо*, якщо він володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні, поверхово і фрагментарно або володіє частиною навчального матеріалу, уміє застосовувати знання в стандартних ситуаціях, але порушує послідовність і логічність викладу думок. У відповіді трапляються суттєві мовні помилки.

Оцінка «задовільно» (50-54 бали) виставляється тоді, коли студент володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів, його відповіді є недостатніми за обсягом (до 5-6 реплік), елементарними за змістом, зі значною кількістю помилок різного роду.

Оцінка за виконання *індивідуального науково-дослідного завдання, завдань самотійної роботи* виставляється з урахуванням таких параметрів: кількість балів у кінці **семестру** повинна складати від 150 до 300 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 3 крд.

Поточне тестування та самотійна робота							Контрольна робота	Накопичувальні бали/ Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	50-100	До 300 /100
25	30	30	25	25	25	40		

10. Засоби дігностики

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольні роботи.

11. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, виразне читання текстів; специфічні прийоми: фонетичний, граматичний розбори.

12. Рекомендована література

Базова

Підручники і методичні посібники

16. Бевзенко С. П. Практичні заняття з української діалектології. навчально-методичний посібник для вузів. Одеса : Видавництво Одеського університету, 1970. 95 с.
17. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К. : Вища школа, 1980. 233 с.
18. Березовська Г. Г. Українська діалектологія : навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 154 с.
19. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. Харків : ХДУ, 1962. 176 с.
20. Вербовий М. Українська діалектологія. Навчально-методичний посібник. 2018. 28 с.
21. Герман К. Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами: Навч. посібник. Чернівці, 1983. 74 с.
22. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. К. : Наукова думка, 1990. 272 с.
23. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. К. : Наукова думка, 1990. 169 с.
24. Монахова Т. В. Українська діалектологія : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. 128 с.
25. Панцьо С. Є. Українська діалектологія: Практикум : навчально-методичний посібник Навчальна книга. Богдан. 2013. 132 с.
26. Суховій О. Українська діалектологія: навчальний посібник для практичних занять. К. : Фенікс, 2014. 216 с.
27. Торчинська Н. М. Українська діалектологія : навчальний посібник. Хмельницький, 2017. 158 с.

Довідникова література

Збірники текстів, хрестоматії з діалектології української мови

Говірки південно-західного наріччя української мови / Упорядник Н.М. Глібчук. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 155 с.

Говірки Чорнобильської зони. Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко, О. А. Малахівська, Л. А. Москаленко, М. В. Поістогова, Н. П. Прилипко, Л. В. Рябець, О. В. Юсікова; НАН України. Ін-т укр. мови. К. : Довіра, 1999. 271 с.

Українські східнослов'янські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Лєснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 424 с.

Атласи. Словники.

Програми, матеріали до атласів, словників

Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах. Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. : А–Н, XXIV + 354 с. Т. 1: 380, Том 2 : О–Я, 459.

Атлас української мови : в 3 т. Т. І. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі. К. : Наук. думка, 1984; Т. ІІ. Волинь, Наддністріянщина, Закарпаття і суміжні землі. К. : 1988; Т. ІІІ. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. К. : Наук. думка, 2001.

Бичко З. М. Наддністрянські говірки. Короткий словник. Тернопіль, 2005. 80 с.

Бігуняк А., Гойсак О. Лемківський словничок. Тернопіль, 1997. 46 с. URL : <http://www.lemko.org/lemko2/slovnyk.html>.

Брилінський Д. Словник подільського говору. Хмельницький, 1992. 116 с.

Бухтій М. В. Лінгвістичний атлас лексики чабанів степових говірок Херсонщини. Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. 156 с.

Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини. Чернівці, 1995–1998. Т. 1–2.

Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок. Луганськ : Альма-матер, 2003. 181 с.

Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.

Гуцульські говірки: короткий словник / Уклад.: Г. Гузар, Я. Закревська, У. Єдлінська та ін.; віза ред. Я. В. Закревської. Львів, 1997. 232 с.

Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Ч. 1 – 2. Ужгород, 1958; 1960.

Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. К. : Наук. думка, 1987. 300 с.

Дуда І. Лемківський словник. 26 000 слів. Тернопіль: Астон, 2009. 376 с.

Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава: Український архів, 1997. 492 с.

Леснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини: Людина та її риси. Луганськ : Шлях, 1999. 76 с.

Лисенко П. С. Словник поліських говорів. К. : Наук. думка, 1974. 260 с.

Никончук М., Никончук О., Мойсієнко В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. Житомир: Полісся, 2001. 148 с.

Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. К. : Наук. думка, 1984. Ч.1–2.

Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч.1–2.

Програма–питальник для збирання лексики українських говорів: Бджільництво, овочівництво, садівництво. Дніпропетровськ: ДДУ, 1982. 21 с.

Сагаровський А., Іваштенко О. Чергова сторінка українського діалектного словництва // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна : Філологія. – 2005. – № 707. – Вип.46. – С.192–195.

Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

Словник діалектної лексики Луганщини / за ред. З. С. Сікорської. К. : Шлях, 2002. 224 с.

Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів [Електронний ресурс] / Укл. Д. П. Савчук; Передмова М. Д. Павлюка. Київ; Косів : Писаний Камінь, 2012. 154 с.

Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : У 4–х т. Запоріжжя : ЗДУ, 1992.

Допоміжна

Баденкова В. До етнічно-лінгвістичної характеристики Бузько-Інгульського ареалу. *Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку* : зб. наук. пр. : в 3-х ч. Миколаїв-Одеса. Ч. 1. – 1999. С. 144–149.

Баденкова В. Лексика народної медицини Миколаївщини. *Дослідження з мовознавства*. Дніпропетровськ : Навчальна книга, 1998. Т. 4. С. 11–18.

Баденкова В.М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 1999. – 20 с.

Баденкова В. Лексичні особливості знахарських обрядів Інгульсько-Бузького межиріччя. *Бористен*. Дніпропетровськ, 1999. № 4 (94). С. 9.

Баденкова В. Назви хліба в українських говірках Бузько-Інгульського ареалу. *Слов'янська писемність у контексті християнської культури* : матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури ; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв, МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. С. 15–23.

Баденкова В. Народна фразеологія Миколаївщини (на матеріалі української медичної термінології). *Українське та слов'янське мовознавство* : зб. наук. пр. Ужгород : УНУ, 2001. Вип. 4. С. 78–81.

Бігусяк М. В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 1997. 24 с.

Вербовий М. Із спостережень над особливостями лексики, що пов'язана з традиційним харчуванням, у говірках Криворіжжя. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 64, 2017. S. 353–369.

Глуховцева К. Д. Динаміка новостворених говірок як релевантна ознака їхньої мовної системи. *Лінгвістика* № 2 (39). Старобільськ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. С. 5–11.

Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. К., 1984.

Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження /Відп. ред. Ярослава Закревська. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. 364 с.

Киричук Т. Лексика весільної обрядовості у говірках Миколаївщини. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірн. наук. праць, присв. пам'яті проф. С. П. Самійленка*. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. Ч. II. С. 63–66.

Коваленко О. Про деякі назви одягу та взуття у говірках Миколаївщини. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірн. наук. праць, присв. пам'яті проф. С. П. Самійленка*. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. С. 61–63.

Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Ред.: П. Гриценко; Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Л., 2006. 432 с. (Діалектол. студії).

Міняйло Р. В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2001. 19 с.

Москаленко Л. А. Ботанічна лексика українських говірок: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. К., 1992. 18 с.

Ніколаєнко І. О. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнословобожанських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 2000. 24 с.

Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Львів, 2002. 20 с.

Поповський А. М. Південноукраїнські джерела в історії формування української літературної мови: монографія. Дніпро : Ліра, 2018. 324 с.

Тимченко М. П. Про назви деяких страв з картоплі в народній мові Миколаївщини. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі*: Тези. Житомир, 1990. С. 198–199.

Тимченко М. П., Токар В. П. Рибальська лексика в народній мові Бузько-Інгульського ареалу. *Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народнорозмовної мови*: Тези доп. респ. конф. (листопад 1989). Ужгород, 1989. С. 143–145.

Чорноморець Г. М. Назви посуду, кухонного начиння у говорах Миколаївщини. *Проблеми української діалектології на сучасному етапі*: Тези. Житомир, 1990. С. 202–203.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://moodle.mnu.mk.ua/course/category.php?id=40>
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. К. : Вища шк., 1991. 231 с. – Кількість: 2.
3. Бевзенко С. П. Практичні заняття з української діалектології. навчально-методичний посібник для вузів. Одеса: Видавництво Одеського університету, 1970. 95 с. Кількість: 14.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К. : Вища школа, 1980. 233 с. – Кількість: 36.
5. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. К. : Наукова думка, 1990. 169 с. – Кількість: 106.

Інші ресурси

Електронні ресурси

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах[Електронний ресурс] . Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. Т. : А–Н., XXIV + 354 с. – 1 – 380, Том 2 – 459. URL : <http://www.ex.ua/97318360>.
2. Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: Зб. наук. пр. Вип. 4 [Електронний ресурс] / Упорядкування Г. Л. Аркушина.– Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 428 с. URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vftk/2007_4.pdf
3. Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок [Електронний ресурс]. Чернівці: Рута, 2005. 688 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1060735/>
4. Куриленко В. М. Інструкційна програма з питальником для збору лексики тваринництва. Глухів, 1978. 34 с. URL : <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxkaWFsZWZWN0b2xvZ3xneDo1MGY4NDQ4ODkzNzQ2Mzcz>
5. Маньковська Т. О. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича : [монографія] [Електронний ресурс]. Тернопіль: Джура, 2007. 228 с. URL : http://lib.npu.edu.ua/full_txt/MANLIN-2007/st%201-6.pdf.
6. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. К. : Наукова думка, 1990. 169 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/232629/>.
7. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії [Електронний ресурс] . Житомир, 2001. 147 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/826793/>
8. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів [Електронний ресурс] / Укл. Д. П. Савчук; Передмова М. Д. Павлюка. Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. 154 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1245614/>
9. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів – Нью-Йорк, 2008. URL : <http://www.twirpx.com/file/793175/>

7.ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Методи навчання

Провідною формою активізації пізнавальної діяльності студентів лишається лекція, у ході якої викладач орієнтує студентів на творче оволодіння матеріалом, дає настанови для наступної самостійної роботи над науковими джерелами. На лекції дається загальне уявлення про завдання і зміст усієї навчальної дисципліни, студентам викладаються лише її узагальнені, вузлові питання.

Практичні заняття мають за мету поглибити знання студентів із тем змістовного модуля, сприяють опануванню практичних умінь та навичок. Вони включають у себе теоретичну та практичну частини.

Обов'язковим видом навчальної діяльності студентів є самостійна робота, яка виконується в позааудиторний час.

Індивідуальна робота (реферати, доповіді, статті тощо) наукового спрямування має на меті дослідження нових напрямків розвитку лінгвістики. Наукова робота виконується самостійно під керівництвом викладача.

Методи контролю

за способом організації			
індивідуальний	груповий	фронтальний	диференційований
за способом надходження інформації			
усний	письмовий	експериментальний	програмований

Види контролю: попередній; поточний; тематичний; заключний.

Розподіл балів, які отримують студенти

Кредит (залікова одиниця) – це уніфікована одиниця виміру виконаної студентом аудиторної та самостійної навчальної роботи (навчального навантаження), що відповідає 30 годинам робочого часу. Оцінюється макс. 100 балів.

Семестровий контроль – це форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

Рейтингова система оцінювання – це система визначення якості виконаної студентом усіх видів аудиторної та самостійної навчальної роботи та рівня набутих ним знань та вмінь шляхом оцінювання в балах результатів цієї роботи під час поточного та семестрового (підсумкового) контролю, із наступним переведенням оцінки в балах у оцінки за традиційною національною шкалою та шкалою ECTS.

Поточний контроль спрямований на перевірку систематичної роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу протягом викладання курсу. Здійснюється під час проведення аудиторних занять.

Письмова компонента підсумкового змістовного контролю (КР) обов'язкова та проводиться шляхом виконання контрольних завдань для перевірки фактичного матеріалу.

Поділ навчального матеріалу на змістовні кредити, максимальну кількість балів для оцінювання КР із конкретного теми встановлює лектор.

Кількість балів у кінці **семестру** повинна складати від 150 до 300 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Оцінка в 100 балів складається з двох основних оціночних блоків і розподіляється в певних пропорціях між собою:

I блок - бали за відповіді на практичних заняттях, активну участь у заняттях;

II блок - за самостійну роботу (вивчення й конспектування першоджерел, освоєння тем і розділів та ін.), контрольних робіт .

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ **«Українська діалектологія»**

Відмінно. Відповідь повна, вичерпна, насичена термінологією з курсу; визначається точністю, послідовністю і логічністю; відповідає мовним нормам.

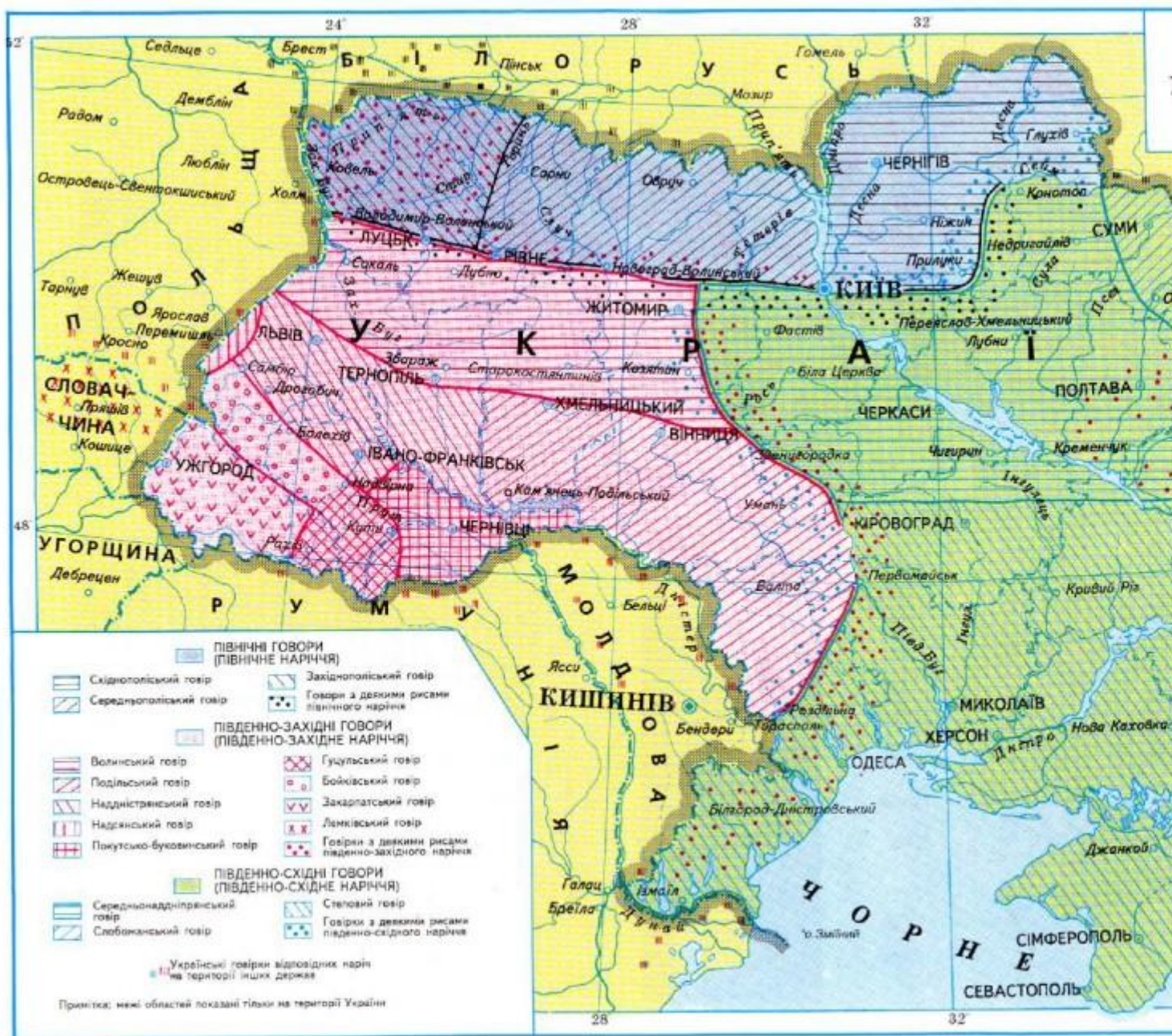
Студент володіє набутими знаннями та використовує їх для вирішення нової навчальної проблеми; виявляє розуміння процесу розвитку української мови; робить аргументовані висновки; зіставляє і систематизує дані й застосовує їх при характеристиці подій, процесів у діалектах укр.. мови. Він уміє диференціювати, інтегрувати та уніфікувати знання; аналізувати й оцінювати факти, події та прогнозувати очікувані результати; виявляти творчий підхід до виконання завдань.

Добре. Студент у достатній мірі оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти, формулює та обґрунтовує нескладні висновки; може дати порівняльну характеристику мовних різних територій, дає визначення поняттям; самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; встановлює синхронність подій у межах курсу, уміє узагальнювати й застосовувати знання, але допускає несуттєві неточності. Відповідь повна, вичерпна, насичена термінологією з курсу; визначається послідовністю і логічністю; однак трапляються незначні мовленнєві огріхи. Студент вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію, вільно виконує завдання в стандартних ситуаціях. У ході відповіді він розкриває питання, передбачені для самостійного опрацювання, проте не завжди наводить приклади на підтвердження теоретичного матеріалу. Переважно самостійно виправляє допущені помилки.

Задовільно. Студент володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або володіє частиною навчального матеріалу, вміє застосовувати знання у стандартних ситуаціях, та порушується послідовність і логічність викладу думок;. Студент самостійно відтворює фактичний матеріал теми; може дати стислу характеристику мовному явищу (за алгоритмом); правильно вживає мовознавчі терміни. Студент володіє навчальним матеріалом поверхово і фрагментарно. надається перевага невербальній комунікації; трапляються суттєві мовленнєві огріхи.

Незадовільно. Студент бере участь в обговоренні теоретичних питань практичного заняття, володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів, його відповіді є недостатніми за обсягом (до 5-6 реплік), елементарними за змістом, зі значною кількістю помилок різного роду.

8. Навчально-наочні посібники

9. ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС ДИСЦИПЛІНИ

Лекція № 1

Тема лекції: Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови

Мета: з'ясування предмету і завдань української діалектології; визначення основних діалектних одиниць; вивчення сучасного діалектного поділу української мови та характерних рис будови говорів у різних частинах етнічної території, проблем взаємодії народних говорів з літературною мовою.

Ключові слова: наріччя, говір, говірка, лінгвістичне картографування.

План

I. Українська діалектологія: основні поняття, діалектні одиниці та дослідження.

1. Діалектологія як розділ мовознавства. Описова й історична діалектологія. Методи збирання діалектного матеріалу.
2. Основні діалектні одиниці: діалект, наріччя; говірка як найменша діалектна одиниця; говір – територіально окреслене утворення із сукупністю діалектних ознак. Місцеві й соціальні діалекти.
3. Діалектний поділ сучасної української мови.

Підручники і методичні посібники

1. Бевзенко С. П. Вступ до української діалектології : конспект лекцій для студентів / С. П. Бевзенко. – Одеса, 1965. – 67 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
3. Бевзенко С. П. Практичні заняття з української діалектології. навчально-методичний посібник для вузів / Степан Пилипович Бевзенко. – Одеса : Видавництво Одеського університету, 1970 . – 95 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 233 с.
5. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.

6. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови [Текст] : навчальний посібник для студ. філол. фак. пед. ін-тів / Федот Трохимович Жилко. – 2-ге вид., переробл. – К. : Рад. шк., 1955. – 316 с.; 1966. – 308 с.
7. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / Іван Григорович Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 169 с.

Література до лекції

1. Атлас української мови : В 3-х т. – Т. 1: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984. – 391 карта; Т. 2: Волинь, Наддніпрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1988. – 407 карт; Т. 3: Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – К. : Наукова думка, 2001. – карт.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – С. 198–242.
3. Герман К. Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами: Навч. посібник / К. Ф. Герман. – Чернівці, 1983. – 74 с.
4. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [відпов. ред. П. Ю. Гриценко]. – К. : Наукова думка, 1990. – С. 31–124.
5. Монахова Т. В. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Тетяна Василівна Монахова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с.

Додаткова література

6. Бичко З. «Наддністрянський діалект». Чи існують інші варіанти його найменування? / Зиновій Бичко / Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Вип. 26. – 2015. – С. 15–17.
7. Ващенко В. С. Полтавські говори / В. С. Ващенко. – Харків : Видавництво ХДУ, 1957. – 539 с.
8. Герман К. Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: Фонетика. Фонологія / К. Ф. Герман. – Чернівці : Рута, 1995. – 400 с.
9. Глуховцева К. Слобожанські говірки як об'єкт досліджень / К. Глуховцева // Вісн. Луганськ. держ. педун-ту ім. Т. Шевченка. – 1999. – № 10 (20). – С. 80–84.
10. Кобилянський Б. В. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття / Б. В. Кобилянський // Український діалектологічний збірник. – Кн. I. – К., 1928. – С. 1–92.
11. Котух Н. Говори Полтавщини / Наталія Котух // Рідний край: Науковий публіцистичний художньо-літературний альманах. – 2010. – № 1. – С. 90–95.
12. Мартинова Г. І. До проблеми генези середньонаддніпрянського діалекту [Текст] / Г. І. Мартинова // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. – 2007. – № 2. – С. 10–16.
13. Мартинова Г. І. Про походження середньонаддніпрянського діалекту / Ганна Мартинова // Український глотогенез : Матеріали Міжнародної наукової конференції ; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 129–143.
14. Мартинова Г. І. Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : [монографія] / Г. І. Мартинова. – Черкаси : Тясмин, 2003. – 367 с. 144–166.
15. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч / І. Г. Матвіяс // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 13–18.
16. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя / Віктор Мойсієнко. – К. : ВЦ «Академія», 2016. – 284 с.

17. Мойсієнко В. Північноукраїнське наріччя: окресленість у просторі й часі / Віктор Мойсієнко// Український глотогенез: Матеріали Міжнародної наукової конференції; [відп. ред. В. М. Мойсієнко]. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 144–165.
18. Полякова Н. Н. История языка – история народа. К 100-летию С. П. Обнорского / Н. Н. Полякова // Русская речь. – 1988. – № 3. – С. 70–75.
19. Поповський А. М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови: [навчальний посібник] / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ: Дніпропетровськ. ун-т, 1989. – 87 с.
20. Східнослов'янські українські говірки: наук.-навч. посібник / К. Д. Глуховцева, В. В. Лєснова, І. О. Ніколаєнко та ін.; [за ред. П. Ю. Гриценка]. – Луганськ, 2001. – 107 с.

Курс “Українська діалектологія” – дисципліна, що вивчається студентами спеціальності “Українська мова та література” на другому курсі. Цей розділ мовознавчої науки охоплює мовну специфіку української діалектної фонетики, лексики, морфології та синтаксису.

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ (від грец. *διάλεκτος* – наріччя, говір і *λόγος* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає діал. мову, її просторову варіативність і тер. диференціацію, історію формування мовно-тер. утворень і окр. мовних явищ, співвідношення і взаємодію з ін. формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами.

Д. поділяється на *синхронну (описову) та історичну*.

Зв'язок діалектології з історією, археологією, етнографією, історією української мови, сучасною українською мовою та літературою.

Основні діалектні одиниці

ГОВІРКА – найменша одиниця тер. диференціації діал. мови. У структурі мовно-тер. утворень (Г. – *говір/діалект* – *наріччя*) лише Г. є реальною комунікат. системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох нас. п., принципово рівнозначною мові.

ГОВІР – одиниця тер. диференціації діал. мови, що становить об'єднання *говірок*, близьких за фонет., акцентуац., грамат. та лекс. ознаками. Структурно близькі Г. входять до ширшого мовного утворення – *наріччя*, Соціальний Д. – відгалуження загальнонар. мови, уживане в середовищі окр. соціальних, професійних, вікових та ін. груп населення. Характеризується специф. особливостями у формуванні, доборі й використанні певної частини лекс. та фразеол. Засобів.

ДІАЛЕКТИЗМ (від грец. *διάλεκτος* – наріччя, говір) – позанормат. елемент літ. мови, що має виражену діалектну (див. Діалект) віднесеність.

ІЗОГЛОСА (від грец. ίσος – рівний, однаковий і γλωσσα – мова) – лінія, якою на лінгв. картах позначають межі поширення певного мовного явища (фонетичного – ізофона, морфологічного – ізоморфа, лексичного – ізолекса та ін.).

1. *Методи збирання діалектного матеріалу (анкетний, експедиційний).*
2. Методи діалектологічних досліджень: описовий, лінгвогеографічний.

Наріччя і говори української мови

Основні ознаки українських наріч:

- 1.1 Північний діалект: межі поширення, найважливіші ознаки.
 - 1.2 Південно-західний діалект: межі поширення, найважливіші ознаки.
 - 1.3 Південно-східний діалект: межі поширення, найважливіші ознаки.
1. Три групи *північного наріччя (поліських говорів або діалектів)*: східнополіський, середньополіський і західнополіський. *Східнополіський говір* (лівобережнополіський), *середньополіський говір* (правобережнополіський), *західнополіський (волинсько-поліський) говір*.
 2. Групи говорів *південно-західного наріччя*: волинсько-подільський, галицько-буковинський, карпатський.
 3. Середньонадніпрянський, слобожанський і степовий говори *південно-східного наріччя*. *Південно-східне наріччя новоутворене*.

Лекція № 2

Тема лекції: Історія української діалектології

Мета: з'ясування предмету і завдань української діалектології; визначення основних діалектних одиниць; вивчення сучасного діалектного поділу української мови та характерних рис будови говорів у різних частинах етнічної території, проблем взаємодії народних говорів з літературною мовою.

Ключові слова: наріччя, говір, говірка, лінгвістичне картографування.

План

1. Перші спроби характеристики і класифікації українських говорів.
2. Класифікація українських діалектів М.Максимовича, Я.Головацького.
3. Праці О.Потебні з української діалектології.
4. Класифікація українських діалектів К.Михальчука.
5. Огляд класифікацій О.Соболевського, А.Кримського, Московської діалектологічної комісії (1915 р.).

6. Пізніші діалектологічні дослідження. Найважливіші монографічні та лінгвогеографічні праці з української діалектології.

Література

1. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1991, С.128 – 151.
2. Гриценко П. Ю. Діалектологія //Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України – 75, 1930–2005:Матеріали до історії. – К.: Довіра, 2005. – С. 216–242.
3. Гриценко П. Ю. Діалектологія //Українська мова. Енциклопедія/ Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. – 3-е вид.,зі змінами і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – с. 154–156
4. Жовтобрюх М. А. Нарис історії українського радянського мовознавства (1918–1941). – К.: Наук. думка, 1991. – 260 с.
- а. Михальчук К.П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины. //Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край. Материалы и исследования. – Т. 7. – С.-Петербург, 1872.
1. Шафонский А.Ф. Черниговского наместничества топографическое описание. – К., 1851.

Три періоди в розвитку української діалектології (підготовчий; із застосуванням порівняльно-історичного методу та із застосуванням методу лінгвістичної географії). Класифікація говорів Лівобережної України О.Шафонського (північно-західні, середні, південно-східні). Дві групи діалектів М.Максимовича - малоросійська і червоноруська, у праці «Критико-историческое исследование о русском языке» (1838). Українське, галицьке, гірське наріччя української мови в Я.Головацького.

Український, подільський, галицький, карпаторуський, волинський, північні говори української мови в О.Потебні. Класифікація українських наріч К.Михальчука (українське, поліське, червоноруське). Поділ українських говорів на північний і південний О.Соболевського. Спроби поділу українських наріч на західне й східне А.Кримського.

У розвитку української діалектології хронологічно виділяють три періоди:

1) підготовчий період, коли говори вивчалися на основі тільки окремих спостережень (80 рр. ХУІІІ ст. – 60 рр. ХІХ ст.);

2) вивчення говорів описовим шляхом із деяким застосуванням порівняльно-історичного методу (з праць О.О.Потебні, К.П.Михальчука –перші десятиліття ХХ ст.);

3) вивчення говорів не тільки за допомогою описового методу, а й на основі методу лінгвістичної географії.

За період XX і початку XXI століття в українській діалектології з'явився ряд монографічних досліджень, велика кількість статей. Це насамперед:

1. Український діалектологічний збірник. – Вип. 1,2. – К., 1928, 1929.
2. Діалектологічний бюлетень. – Вип. 1 – 9. – К., 1949 – 1962.
3. Українська діалектологія і ономастика. – К., 1964.
4. Українська лінгвістична географія. – К., 1966.
5. Українська діалектна морфологія. – К., 1969.
6. Атлас української мови. – Т. 1. – К., 1984. – Т. 2. – К., 1998. – Т. 3. – К., 2001.

ДІАЛЕКТНА КАРТОТЕКА Інституту української мови НАН України – картотека, ств. на основі записів говірок за різними питальниками у нас. пунктах України та в етнічно укр. селах, що перебувають на тер. ін. держав. Формування її почалося зі збирання матеріалу до «Атласу української мови» (АУМ) у 1948. Зберігається у відділі діалектології ін-ту. Містить картотеку АУМ – понад 1,5 млн. карток.

«ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ» – наук. щорічник *Інституту мовознавства* ім. О. О. Потебні АН УРСР. Виходив 1949-62 (9 випусків).

ДІАЛЕКТНИЙ СЛОВНИК – словник, у якому подана лексика тер. діалектів, її значення і слововживання. За способом пояснення значень більшість Д. с. належить до словників тлумачного типу. За обсягом відтворення лексики і семантики Д. с. поділяються на тематичні і загальні.

ЛЕКЦІЯ №3

**Тема лекції: Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів.
(1 година)**

Мета і завдання лекції: дати загальний огляд фонетичних і лексичних одиниць діалектних груп та говорів.

План

1. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму.
2. Фонема |і| та її відповідники в різних українських діалектах.
3. Фонема |и| та її вияви в українських діалектах.
4. Фонема |е| та її варіанти в різних діалектах.
5. Фонема |ы| та її варіанти в карпатських говорах і в надсянських говірках.
6. Фонема |у| та її звукові вияви в різних українських діалектах.
7. Фонема |о| та її варіанти в різних діалектах.
8. Фонема |а| та її звукові вияви в українських діалектах.
9. Деякі інші явища вокалізму українських діалектів.

Література

1. Мартинова Г. І. Середньонаддніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : [монографія] / Г. І. Мартинова. – Черкаси : Тясмин, 2003. – 367 с.
2. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори / М. Флаєр // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 3–10.
3. Фроляк Л. Д. Акаючі говірки Донеччини // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна : Філологія. – 2002. – № 572. – Вип.36. – С. 41–51.
4. Шарпило Б. А. До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ південно–східного наріччя української мови / Б. А. Шарпило // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка : Філол. науки. – 2000. – № 4. – С.10–21.

В українській мові діалектні відмінності, що стосуються самої системи діалекту, самих її основ, спостерігаються насамперед у фонетиці. Відмінності ці стосуються, по-перше, самої системи вокалізму окремих говорів (кількісний склад) та частоти вживання однієї й тієї ж фонемі в різних говорах (якісний склад).

Склад вокалізму української діалектної мови зводиться до чотирьох основних діалектних систем: південно-східної, південно-західної, а в її системі окремо – карпатської та поліської, або північноукраїнської.

Південно-східним діалектам властивий шестифонемний (як наголошений, так і ненаголошений) вокалізм: і – и – е – у – о – а. (Говори Середньої Наддніпрянщини лежать в основі української літературної мови).

Південно-західні діалекти, як і південно-східні, також мають систему шестифонемного вокалізму і – и – е – у – о – а. Однак система вокалізму основної маси південно-західних діалектів відрізняється навантаженістю окремих фонем, тобто частотою вживання їх у мовленні (зокрема і, е, и, а), що й дає підстави вважати систему вокалізму південно-західних діалектів за окрему діалектну систему.

Північні (поліські) діалекти відрізняються від усіх інших як кількістю фонем, так і частотою вживання, а також протиставленням наголошеного і ненаголошеного вокалізму.

Система наголошеного вокалізму в поліських говорах восьмифонемна: і – и – А – е – у – о – L (F, J, D) – а, а ненаголошеного – шестифонемна: і – и – е – у – о – а, так як у ненаголошеній позиції дифтонги відсутні.

Таким чином, в цілому система діалектного вокалізму десяти фонемна.

ЛЕКЦІЯ №4.

Тема лекції: Морфологія діалектної української мови.

(2 година)

Мета і завдання лекції: уміти характеризувати морфологічні й синтаксичні одиниці діалектних груп та говорів української мови.

Ключові слова: морфологічні діалектні відмінності, типи словотвірних відмінностей, категорія роду і числа іменника, система відмінювання іменників різних відмін, діалектний прикметник, тверда та м'яка група прикметника, система відмінкових закінчень прикметника, ступені порівняння прикметників, числівник, найпоширеніші діалектні форми, специфіка відмінювання діалектних числівників, діалектні форми займенників.

План

1. Морфологія діалектної української мови.
2. Історія типів відмін та відмінкових форм іменників української народної мови.
2. Еволюція відмінкових форм прикметників в українській діалектній мові.

різновиди морфологічних діалектних відмінностей відмінності у словотворі

- ☐ особливості словозміни іменника
- ☐ прикметник у діалектній мові

- специфіка відмінювання числівників у діалектах

Література до лекції

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К., 1966. – 303 с.
3. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. – К., 1990. – 163 с.

Додаткова література

4. Громко Т. Особливості кількісних числівників в українській діалектній мові // Наукові записки. Вип. 73. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2007. – С. 188-193.
 5. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 163 с.
 6. Ковалик І. І. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів в іменниковому словотворі / І. І. Ковалик // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 96–108.
 7. Фонетика, морфологія, словотвір / [за ред. П. Грищенко, Н. Хобзей]. – Л. :Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. – 408 с.
 8. Чабаненко В. А. Особливості відмінювання іменників у степових говірках долини р. Кінської / В. А. Чабаненко // Українська лінгвістична географія. – К., 1966. – С. 95–101.
- Різновиди морфологічних відмінностей української мови. Діалектні відмінності в іменниках. Особливості діалектної словозміни іменників. Архаїчні риси іменникової словозміни. Діалектні відмінності прикметників. Діалектна прикметникова словозміна. Діалектні особливості творення і відмінювання числівників у діалектах. Діалектні відмінності займенників. Дієслово. Діалектні явища у дієслівних формах. Відмінності у словотворі української діалектної мови.

10.Завдання для контрольних робіт

І. 1. Що таке ендемізм?

- а) елемент діалектної системи;
- б) елемент діалектної системи, який функціонує в незначній кількості говірок і не має відповідників на інших територіях; елемент,
- в) який функціонує в кількох говірках.

2. Протетичні звуки, що характерні для деяких говорів, - це:

- а) стверділі приголосні звуки в кінці слова;
- б) приставні звуки на початку слова;
- в) подовжені звуки;
- г) додаткові звуки всередині слова.

3. Який приголосний звук характерний для середньо наддніпрянського говору (полтавські говірки)? Виберіть одну відповідь:

- а. африката /дж/
- б. м'який /р/
- с. альвеолярний /л/

4. Які приголосні пом'якшуються у покутсько-буковинських говірках?

- а. приголосні /д/, /т/ п
- б. приголосні /с/, /ц/, /з/
- с. шиплячі /ж/, /ч/, /ш/ та /р/

5. Укажіть, у якому наріччі виділяють найбільше говорів.

- 1. У північному.
- 2. У південно-східному.
- 3. У південно-західному.
- 4. У поліському.

II. 1. Діалекти і національні мови в історичному розвитку.

2. Аспекти діалектологічних досліджень.

3. Північні діалекти української мови, їх територія, групування, найголовніші особливості.

11.Інструктивно-методичні матеріали до проведення практичних занять

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Миколаївський національний університет

імені В. О. Сухомлинського

Кафедра української мови і літератури

Вікторія Баденкова

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА :

Українська діалектологія

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

Укладач: В. М. Баденкова, доцент кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук.

Рецензенти: Л. С. Спанатій, доцент кафедри методики української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук;

І. А. Корнієнко, доцент кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук.

Баденкова В. М. Сучасна українська літературна мова : Українська діалектологія : Методичні рекомендації до практичних занять та методичні вказівки до самостійної роботи / Вікторія Баденкова. – Миколаїв, 2017. – 56 с.

У рекомендаціях, відповідно до типової програми з курсу «Сучасна українська літературна мова. Українська діалектологія», компактно репрезентовано основні розділи дисципліни.

Висвітлюється походження української мови, визначаються територіальні і соціальні говори на Україні, розглядається питання діалектного членування української мови, викладається історія дослідження і з'ясовується характер українських наріч і говорів, визначається зв'язок народних говорів з літературною мовою, описується відношення народних говорів до нової української літературної мови. Мовна теорія супроводжується блоками запитань та завдань для самоконтролю, що охоплюють основні питання лінгвістичної теорії. Пропонується основна та додаткова література для самостійного опрацювання, тестові завдання, термінологічний словник, у якому подано вичерпне тлумачення понять,

Для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, лінгвістів-дослідників, викладачів вузів, студентів, учителів і всіх тих, хто цікавиться сучасним станом й історією розвитку української мови.

Затверджено на засіданні Вченої ради університету

(протокол № 10 від 24.12.16)

Зміст

ПЕРЕДМОВА.....	3
Теми практичних занять	6
Тематика самостійної роботи.....	6
МАТЕРІАЛИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	7
Тема: Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства.....	7
Тема: Історія української діалектології. Українська діалектна лексикографія.....	16
Тема: Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів.....	21
Тема: Українська діалектна лексика.....	24
Тема: Морфологія діалектної української мови.....	28
Тема: Діалектний синтаксис.....	29
	30
ТЕМИ РЕФЕРАТІВ.....	
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ.....	31
СЛОВНИК ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	34
Список рекомендованої літератури до дисципліни.....	43
<i>Вузівські підручники та посібники.....</i>	<i>43</i>
<i>Додаткова література.....</i>	<i>44</i>
<i>Довідникова література.....</i>	<i>49</i>
<i>Збірники текстів, хрестоматії з діалектології української мови.....</i>	<i>49</i>
<i>Атласи. Словники. Програми, матеріали до атласів, словників.....</i>	<i>50</i>
<i>Електронні ресурси.....</i>	<i>55</i>

ПЕРЕДМОВА

«Українська діалектологія» як частина курсу «Сучасна українська літературна мова» – дисципліна, що вивчається студентами спеціальності “Українська мова та література” на другому курсі. Цей розділ мовознавчої науки охоплює мовну специфіку української діалектної фонетики, лексики, морфології та синтаксису.

Нова лінгвістична когнітивна парадигма мовознавчої науки поставила на часі ознайомлення студентів з такими поняттями, як концепт (у попередній навчальній літературі навіть термін цей не згадується), культурна конотація, етнокультурні концепти, етнокультурна інформація, культурологічний аспект у семантиці мовних одиниць, діалектна фразеологія і діалектна фразеографія (як навчальних розділів їх зовсім не існувало). Публікація нових фундаментальних лексикографічних праць (пор. видані під егідою НАН України „Словник синонімів української мови” в 2 кн., „Українська мова: Енциклопедія”, „Орфоепічний словник української мови” в 2 т., „Словник фразеологізмів української мови”, третій том „Атласу української мови”, а також „Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія” О. Селіванової, „Короткий словник жаргонної лексики української мови” Л. Ставицької, „Український асоціативний словник” у 2 т. С. Мартінек та ін.) уможливили проведення навчання на ширшій довідково-лінгвістичній базі. Мета мовного навчання полягає у свідомому практичному оволодінні українською літературною мовою, у глибокому засвоєнні її підсистем – фонетично-фонологічної, лексико-семантичної, фразеологічної, в умінні користуватися довідковою літературою. Не менш важливе й мовне виховання молоді, усвідомлення її державотворчої та об’єднувальної ролі, що особливо важливо на сучасному етапі духовної негачії, *Мета курсу:* ознайомлення з українськими говорами та їхніми особливостями, на основі яких сформована сучасна українська літературна мова, виявлення значення діалектної мови як об’єкта дослідження, формування вмінь й навичок на основі практичного застосування цих знань.

Завдання курсу:

- визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення;
- усвідомити поняття про нормативність української літературної мови, сприяти ґрунтовному оволодінню орфоепічними, орфографічними, лексичними, граматичними й стилістичними нормами сучасної української літературної мови;
- підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів;
- виробити критичне ставлення до свого мовлення й суспільної мовної практики;
- збагатити лексичний запас новими термінами з фахової підготовки;
- ознайомити студентів з основними діалектними одиницями (наріччя, говір, говірка) та окреслити межі поширення й мовні особливості різних рівнів трьох наріч української діалектології – північного, південно-західного та південно-східного та кожного українського говору;
- показати основні діалектологічні дослідження в українській лінгвістиці та сформулювати методологічну основу ведення таких досліджень;
- сформулювати основні навички аналізу діалектних текстів.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства.	2

2	Історія української діалектології. Українська діалектна лексикографія.	2
3	Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів. Українська діалектна лексика.	4
4	Морфологія діалектної української мови.	4
5	Діалектний синтаксис. МКР	2
	Разом:	14

Тематика самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови: підготовка рефератів, виконання вправ і завдань.	12
2	Історія української діалектології: опрацювати питання (пис.) «Вивчення діалектів Миколаївщини».	4
3	Українська діалектна лексикографія: підготовка карти наріч України	4
4	Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів: робота в зошиті для самостійної роботи, виконання вправ і завдань.	4
5	Українська діалектна лексика.	4
6	Морфологія діалектної української мови.	6
7	Укладання тез із теми: Діалектний синтаксис.	6
	Разом:	40

МАТЕРІАЛИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема: Вступ. Діалектологія як розділ мовознавства

Мета. Систематизувати знання про діалектну мову як об'єкт дослідження та її термінологічний апарат; вдосконалювати навички побудови усного висловлювання на лінгвістичну тему.

Компетентності: знання шляхів розвитку й становлення української літературної мови та особливостей діалектної мови як її генетичного джерела; володіння термінологічним апаратом діалектології як розділу мовознавства; українознавча компетенція як один із необхідних чинників формування мовної особистості.

Ключові слова: *ареал, говір, говірка, діалектогенез, діалектне явище, діалект, діалектологія, діалектизм (лексичний діалектизм, семантичний діалектизм, нульовий діалектизм), вузькорегіоналізм, етнографізм, вокалізм, інтердіалект, наріччя; інформант, експлоратор, ендемізм, изоглоса, изофона, изоморфа, изолекса, п'яско изоглос, норма діалектна.*

Практичне заняття № 1

План

1. Діалектологія як розділ мовознавства. Предмет і завдання української діалектології. Описова й історична діалектологія.
2. Українська діалектологія: основні поняття, діалектні одиниці та дослідження.
3. Описова й історична діалектологія. Зв'язок діалектології з іншими науками.
4. Джерела вивчення народних говорів. Методика збирання й записування діалектного матеріалу.
5. Методи діалектологічних досліджень: описовий, лінгвогеографічний.
6. Діалектне членування української мови.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть предмет, завдання і значення діалектології.
2. Поняття про діалектну мову.
3. Походження терміну діалектологія.
4. У чому полягає мовний та історично-культурний зміст поняття *говір*?
5. Що належить до основних результатів наукових досліджень?
6. У чому полягає різниця між місцевими і соціальними діалектами.
7. Як розрізняються діалекти за генетичною ознакою?

Проблемні питання

1. Основним найбільш масовим і найбільш достовірним джерелом вивчення діалектів.
2. Перерахуйте основні наріччя і говори української мови. Чи можемо говорити нині про їх остаточну класифікацію?
3. Проблема визначення діалектних одиниць української мови та її розв'язання в сучасній діалектології.
4. У чому полягає значення діалектології для вивчення мови в школі?

Завдання для самостійної роботи №1:

1. Підготувати усні зв'язні відповіді на питання плану заняття.
2. Розкрийте на конкретних прикладах зв'язки діалектології з іншими філологічними науками (з історією мови (з історичною граматиною), сучасною українською літературною мовою, ономастикою, історією літератури і літературознавством) та історією, етнографією.
3. Складіть зв'язну розповідь на одну з тем: «Українська діалектна мова як складна ієрархія діалектних одиниць»; «Кожен регіон України – цікавий філологічний об'єкт», «Діалекти – свідки історії народу» (Г. Хабургаєв).
4. Законспектувати 2 статті (зі списку чи за власним вибором) із проблем діалектології / до різних питань плану/.
5. Назвіть письменників і твори художньої літератури, у яких відображено діалектні риси (див. список дод. літ-ри № або віднайдіть власні джерела).
6. Виконати індивідуальну роботу з теми заняття (повідомлення готують 2-4 студенти)
7. **Уміти:** розкривати значення ключових слів та особливості понять.

Індивідуальні завдання

- ✓ Історія формування українських говорів та наріч. Історія сучасного південно-східного наріччя як новоутвореного.
- ✓ Говірки Середньої Наддніпрянщини – основа сучасної української літературної мови. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою.

Література

Підручники і методичні посібники : 3,4,6,10,13,14,15.

Додаткова література: 31,40,64,67.

Довідникова література

1. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
2. Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
3. Українська мова. Енциклопедія [Електронний ресурс]. – К., 2000. – Режим доступу : <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>

Додаткова література

1. Бичко З. «Наддністрянський діалект». чи існують інші варіанти його найменування? / Зиновій Бичко // Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Випуск 26. – 2015. – 15-17.
2. Вербич С. Топоніми Прикарпаття як джерело відновлення потенційної лексики праслов'янського фонду (фрагмент реконструкції) / С. Вербич. Вісник Львівського університету [Текст] : [зб. наук. пр.]. Серія філологічна. Вип. 34, Ч. 2 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : Видавництво ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 170-173 с.
3. Євтушок О. Актуальні питання діалектної лексикології / О. Євтушок // Дивослово. – 1996. – № 9. – С. 17-20.
4. Євтушок О. Місцеві скарби всеукраїнського значення [Текст] : (Діалектна лексикологія) / О. Євтушок // Урок української. – 2000. – №10. – С.20-21.
5. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози [Електронний ресурс] / Світлана Єрмоленко // Українознавство : електр. наук. фахове вид. / за ред. Петра Кононенка. – 2008. – № 1. – С. 195 – 205. – Режим доступу до журн. : www.ualogos.kiev.ua

6. Жлуктенко Ю. О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Наук. думка, 1990. – 175 с.
7. Жовтобрюх М. А. Мовні традиції в новій українській літературній мові / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1970. – № 2. – С. 27-40.
8. Козачук Г. О. Взаємодія літературної і діалектної побутової лексики / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 44-47.
9. Колоїз Ж. В. Глибоко народний : (про діалект. особливості мови творів І. Нечуя-Левицького) / Ж. В. Колоїз // Лінгвістика. – 2009. – № 2. – С. 148-156.
10. Мартинова Г. І. До проблеми генези середньонаддніпрянського діалекту / Г. І. Мартинова // Мовознавство : науково-теоретичний журнал/ Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, 2007. – N 2 . – С. 10-16.
11. Мартинова Г. Про походження середньонаддніпрянського діалекту / Ганна Мартинова [Електронний ресурс] // Український глотогенез, 2015. – С. 129-143. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/20205/1/Мартинова.pdf>
12. Матвіяс І. Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 37-44.
13. Матвіяс І. Г. Відбиття говорів у мові творів Юрія Федьковича / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2009. – № 5. – С. 37-43.
14. Матвіяс І. Г. Відображення говорів у мові українських історичних і народних дум / І. Г. Матвіяс // Українська мова. – 2005. – № 1. – С. 52-59.
15. Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Марка Черемшини / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 14-18.
16. Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Гната Хоткевича / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2013. – № 6. – С. 41-45.
17. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3-13.
18. Матвіяс І. Г. Відображення середньонаддніпрянського говору в мові Івана Нечуя-Левицького / І. Г. Матвіяс // Українська мова. – 2007. – № 21. – С. 33-41.
19. Матвіяс І. Г. Говіркові риси в мові творів Ольги Кобилянської // Українська мова. – 2010. – №1. – С. 32-38.
20. Матвіяс І. Г. Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2007. – № 3. – № 23-27.
21. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в поезії Тараса Шевченка / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С. 11-16.
22. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Івана Франка / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С. 11-16
23. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Пантелеймона Куліша [Текст] / І. Матвіяс // Українська мова. – 2008. – №1. – С. 95-99.
24. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 26–36.

25. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2000. – № 1-2. – С. 3-9.
26. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2001. – № 2. – С. 13-17.
27. Матвіяс І. Г. Регіональна лексика в колишньому східноукраїнському варіанті літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2014. – № 6. – С. 24-30.
28. Матвіяс І. Г. Роль говорів у мовотворчості Бориса Грінченка [Електронний ресурс] // Українська мова – С.10-16. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ukrn/2009_3/st2.pdf
29. Мойсієнко В. Західнополіський діалект: до витоків [Електронний ресурс] / Віктор Мойсієнко. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/15017/1/Мойсієнко7.pdf>
30. Ніколаєнко І. О. Риси західнополіського діалекту в романі Володимира Лиса „Століття Якова” [Електронний ресурс] / І. О. Ніколаєнко Лінгвістика № 1 (25), Ч. І, 2012. – С. 149-156. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ling/2012_1_1/20.pdf
31. Ніколаєнко І. О. Функція діалектизму в художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. О. Ніколаєнко // V Междунар. Севастопольские Кирилло-Мефодиевские чтения : сб. науч. ст. – Севастополь : „Гит пак”, 2011. – С. 221 – 229.
32. Покальчук В. «Волинізми» у творах Лесі Українки. 36 статей про Лесю Українку/ В. Покальчук. – Луцьк : Волинський облвидав, 1957. – С. 89.
33. Редін П. О. Українські діалекти в системі загальнонародної мови / П. О. Редін // Вивчаємо українську мову та літературу : Науково-методичний журнал. – Харків : Вид. група «Основа», 2003. – С. 2-4.
34. Сергєєва О. М. Збірка Номиса „Українські приказки, прислів'я і т. ін.” як джерело вивчення народної фразеології / О. М. Сергєєва // Вісн. Харк. національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна: Філологія. – 2000. – № 473. – С. 187-192.
35. Спанатій Л. С. Діалектизми та їх місце в мовному і метамовному дискурсі (на матеріалі роману «Століття Якова» В. Лиса) / Л. С. Спанатій Наукові праці: науково-методичний журнал. – Наукові праці. Вип. 207. – Т. 219. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С. 108-111.
36. Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. В. Ткаченко. – К., 2006. – 20 с.
37. Хом'як І. Взаємодія літературної мови і діалектів / О. М. Сергєєва // Дивослово. – 2000. – № 10. – С.12-14.

Вказівки до самостійної роботи

При вивченні теми важливо зрозуміти, що територіальні діалекти є однією з форм вияву національної мови.

Під час ознайомлення з пунктом I-III слід простежити, що українська літературна мова увібрала в себе риси українських діалектів, перебуваючи з ними у безперервному зв'язку, і відповісти на питання “Чи залежав цей процес від соціально-культурної ситуації?”.

Багато культурно-побутових ознак зумовлені характером історичного розвитку окремих районів, природничо-географічними факторами. З цього погляду всю територію України звичайно поділяють на ряд історико-етнографічних зон: Наддніпрянщини, Поділля, Слобідська Україна, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття, Південь. Сучасні межі цих зон інколи накладаються на пасма ізоглос, однак не завжди достеменно однаково лягають на межу між історико-етнографічними територіями. Багато культурно-побутових ознак зумовлені характером історичного розвитку окремих районів, природничо-географічними факторами. З цього погляду всю територію України звичайно поділяють на ряд історико-етнографічних зон: Наддніпрянщини, Поділля, Слобідська Україна, Полісся, Прикарпаття, Волинь, Закарпаття, Південь. Сучасні межі цих зон інколи накладаються на пасма ізоглос, однак не завжди достеменно однаково лягають на межу між історико-етнографічними територіями.

До питання 5 слід відзначити, що в сучасних дослідженнях мови говірки-села помітні пошуки нових та удосконалення *традиційних методів* лінгвістичного аналізу говірки. Як і в попередні періоди, активно застосовується порівняльно-історичний метод, спрямований на генетичне ототожнення фактів, реконструкцію архетипів, хронологізацію і локалізацію явищ. Принагідно варто зазначити, що використання даних українських діалектів є одним з головних джерел компаративістики в ономастиці. Саме завдяки зібраному діалектному матеріалові, починаючи з 60-х років, з'явилася велика кількість праць не тільки з діалектології, а й з топонімії, гідронімії, ойконімії (Лобода Черепанова).

У пункті 6 необхідно усвідомити, що серед місцевих, територіальних різновидів мови існують різні діалектні одиниці (говірка, говір, наріччя). Поняття про місцеві, територіальні діалекти.

Майже кожна з існуючих мов має у своєму складі багато місцевих, територіальних діалектів і говірок, які служать засобом спілкування широких народних мас. Вони є одним із різновидів, однією з форм вияву національної мови; разом з літературною мовою в її писемній і усній формі вони складають те єдине ціле, що зветься загальнонародною національною мовою.

Місцевий діалект характеризується наявністю своєї мовної системи, яка може протиставлятися мовній системі іншого місцевого діалекту цієї самої мови. У цій системі наявна певна сукупність діалектних явищ, відмінна від сукупності діалектних явищ іншого місцевого діалекту.

Український мовний ландшафт поділяють на три діалекти: північний, південно-західний та південно-східний, кожен з яких за структурою не однорідний і поділяється на говори, що складаються з неподільних одиниць – говірок, або окремих діалектних систем. Треба звернути увагу на основні ознаки північного, південно-західного та південно-східного діалектів та їх говорів.

Північний діалект. Цей територіальний різновид української мови властивий мешканцям північних областей України. Він поширений на більшій частині Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської (включаючи Київ), Чернігівської областей, на півночі Сумської області. Крім того, північний діалект поширений також у південній частині Брестської області Білорусі.

У північному діалекті вирізняються три групи говірок – західнополіські, правобережнополіські та лівобережнополіські.

До найвиразніших рис північного діалекту варто віднести особливість уживання мовцями на місці давніх голосних *о* та *е* у закритому складі звуків неоднорідного творення – дифтонгів ([вуол, , шієст']). Ця риса української діалектної мови здавна привертала увагу дослідників. І нині до неї не втрачено інтересу. Учених цікавило це явище не просто як наявність дифтонгів у загалом „недифтонгічній” українській мові, а як риса, завдяки якій визначається природа утворення голосного *і* на місці давніх звуків *о* та *е*.

Південно-західний діалект. Цей діалект поширений на території південно-західної частини України: у Львівській, Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській,

Хмельницькій, Вінницькій областях, у південній частині Волинської, Рівненської, Житомирської областей, у південно-західній частині Київської області, на крайньому заході Черкащини та Кіровоградщини, у західній частині Одеської та на невеликій території на північному заході Миколаївської областей. Крім того, говірки цього діалекту поширені на території, яка прилягає до державного кордону України в південно-східній частині Польщі, східній частині Словаччини, на півночі та сході Румунії, півночі та сході Молдови.

Саме південно-західний діалект є найбільш строкатим у плані членування, зокрема мовна територія, що прилягає до Карпат, поділяється на надсянські, бойківські, закарпатські, лемківські, гуцульські, буковинські говірки. Крім того, тут вичленовують волинські, наддністрянські та подільські говірки.

Південно-східний діалект. Територіально цей різновид української мови представлений найбільшим масивом, оскільки лежить на сході, значною мірою центрі та півдні держави. Південь Сумщини, південно-східна частина Київщини, значна частина (крім заходу) Черкащини та Кіровоградщини та значна частина (крім невеликої території на північному заході) Миколаївщини, схід Одещини – регіони поширення цього діалекту. Крім того, він представлений на усій території Полтавської, Харківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та в Автономній Республіці Крим. Крім того, говірки діалекту значною мірою поширені на території, що прилягає до східної та північно-східної частини кордону України з Російською Федерацією.

Південно-східний діалект української мови не так подрібнений на говори, як південно-західний. Він поділяється на середньонаддніпрянські, слобожанські та степові говірки. Ця мовна територія порівняно з іншими діалектами є менш старожитньою, тут знаходиться значна частина новозаселених та дозаселених населених пунктів. Однак ядро діалекту, база літературної мови – середньонаддніпрянський говір – має давню діалектну основу. Визначальною рисою південно-східного діалекту є те, що він стоїть найближче до літературної мови. У ньому є також особливості, що виокремлюють його з-поміж інших мовних територій України.

Підготувати реферати з тем 7-10.

Орієнтовна література

Напр. До теми 9. Монографічні дослідження українських південно-західних говорів.

1. Аркушин Г.Л. Іменний словотвір західнополіського говору. – Луцьк: Вежа, 2004. – 764 с.
2. Бичко З.М. Діалектна лексика Опілля. – Львів, 1997. – 136 с.
3. Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Ярослава Закревська. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 364 с.
4. Дзендзелівський Й.О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. – К.: Наук. думка, 1969. – 210 с.
5. Залеський А. М. Вокалізм південно-західних говорів української мови / А. М. Залеський. – К.: Наук. думка, 1973. – 155 с.

Тема: Історія української діалектології.

Українська діалектна лексикографія

Мета: опрацювати загальні відомості про розвиток діалектологічних досліджень в Україні від перших діалектологічних спостережень XVIII ст. до сучасного їх стану; огляд лексикографічних та лінгвогеографічних праць, монографічних досліджень із української діалектології, вклад окремих учених та наукових шкіл у розвиток цієї галузі мовознавства.

Компетентності: знання шляхів розвитку й становлення української діалектології як науки; розуміння ролі особистості в науці; уміння працювати з лексикографічними та лінгвогеографічними працями, монографічними дослідженнями з української діалектології.

Ключові слова: діалектна картотека, «Діалектологічний бюлетень», діалектний словник, лінгвістичне картографування, лінгвогеографія.

Практичне заняття № 2

План

8. Розвиток діалектологічних досліджень в Україні: питання походження територіальної диференціації української мови в історії вітчизняної діалектології; історія групування говорів.

9. Українська діалектна лексикографія. Упорядкування методики лексикографічної роботи. Загальні та тематичні діалектні словники.
10. Сучасна вітчизняна лінгвістична географія. Упорядкування методики лінгвогеографічних досліджень. «Атлас української мови» та регіональні атласи.
11. Актуальні завдання української діалектології. Видатні вчені (П. Гриценко, В. Мойсієнко, С. Бевзенко, І. Матвіяс, О. Горбач).

Література

Підручники і методичні посібники : 1, 2, 3, 4, 6, 8-10, 13, 14, 15.

Довідникова література (див. список до попередньої теми).

Додаткова література

Вебер Х. Что написано в словаре диалектов?: практика диалектной лексикографии [Текст] / Х. Вебер // Res paedagogica : научно-образовательный журнал. – 2008. – № 1. – С. 76-80.

Завдання для самостійної роботи №2:

1. Підготувати усні зв'язні відповіді на питання плану заняття.
2. Опрацювати питання за збірником №3 зі с. 8-9.
3. Знати ключові слова.
4. Підготувати індивідуальні завдання (реферат чи повідомлення).

Завдання для самостійної роботи №3:

Українська діалектна лексикографія: підготовка карти нарічч України.

Знати:

I. Схему групування українських говорів:

- a) північні (поліські) діалекти: межі їх поширення; фонетичні прикмети вокалізму південно-західного наріччя;
- b) південно-західні діалекти: межі їх поширення; фонетичні прикмети вокалізму південно-західного наріччя;
- c) південно-східні діалекти: межі їх поширення; фонетичні прикмети вокалізму південно-західного наріччя.

Вказівки до самостійної роботи

Під час ознайомлення з пунктом I слід зауважити таке. Традиція вичленування цих діалектів походить від класифікації, розробленої ще в минулому столітті “батьком української діалектології” К. Михальчуком. На початку нинішнього століття, а згодом і пізніше були детально визначені основи діалектного членування української мови. Найбільша заслуга у виробленні класифікації належить В. Ганцову, І. Зілинському. Однак проблема стратифікації українських діалектів не вичерпана, адже сьогодні з'являються нові факти для визначення місця того чи іншого говору, говірки у класифікації діалектів завдяки великому фактичному матеріалові, якого ще не було на початку, у середині й навіть у кінці XX ст.

Підготувати реферати з тем 1-6, 12-16.

Орієнтовна література

Напр. до теми 1.

5. Тимошенко П. О. О. Шахматов і українська мова // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 4. – С. 24-34.

Напр. до теми 3.

6. Бернштейн С. Кость Михальчук – учений, особистість // Проблеми сучасної ареалогії.– К.: Наук. думка, 1994.– С. 20-24.
7. Жовтобрюх М. Наукова спадщина К. П. Михальчука // Мовознавство. – 1980. – № 6. – С. 56-63.
8. Жовтобрюх М. А. Наукова спадщина К. П. Михальчука // Мовознавство. – 1990. – № 6.
9. Шевельов Ю. Про генетизм у діалектологічній концепції К. Михальчука // Проблеми сучасної ареалогії. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 11-19.
10. Дзендзелівський Й. О. Питання української теоретичної діалектології в листах К. Михальчука до О. Шахматова, П. Сімоні, В. Ягича // Проблеми сучасної ареалогії.– К.: Наук. думка, 1994.– С. 48-57.

11. Железняк М. Мовознавча спадщина В. Ганцова // Мовознавство.– 1990.– № 2.
12. Закревська Я. Незгаслий отчий світильник Олексі Горбача // Сучасність. – 1997. – № 10. – С. 122-128.
13. Жовтобрюх М. П. Г. Житецький (До 150-річчя з дня народження) // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 12. – С. 60-64.

14. Гумецька Л. Л. Володимир Гнатюк і питання української мови // Мовознавство. – 1971. – № 3.
15. Гумецька Л. Л. Іларіон Семенович Свенціцький // Мовознавство. – 1976. – № 2.
16. Закревська Я. Питання діалектології в науковій спадщині Євгена
17. Тимченка // Українська історична та діалектна лексика. – Вип. 3. – Львів, 1996. – С. 34 – 40.
18. Кровицька О. В. Лексикографічна спадщина Є. Тимченка // Постаті та ідеї: 3 історії мовознавства в Україні. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 41-47.
19. Худаш М. Л. І. Г. Верхратський (до 125-річчя з дня народження) // Мовознавство. – 1971. – № 4. – С. 63–69.
20. Чабаненко В. А. Мовознавча спадщина Володимира Гнатюка // Мовознавство. – 1991. – № 2.
21. Шелепець Й. Діалектологічні дослідження В. Гнатюка // Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. – Т. 3. – Пряшів, 1967.

До питання II Підготувати реферати з тем 11.

До теми 21 Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів.

1. Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Ред. П. Гриценко; Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2006. – 432 с. – (Діалектол. студії).

Під час ознайомлення з пунктом III слід підготувати реферати з тем 23.

Підготуватися також до виголошення рефератів 14, 21-24.

Напр. до теми 14. Вивчення діалектних особливостей говорів української мови нашого регіону (Бузько-Інгульський ареал): 19, 28, 49, 52, 60, 69, 70, 75.

Основні напрямки сучасних діалектологічних досліджень.

Протягом останніх 50 років відбулися якісні зміни в діалектологічних дослідженнях, зумовлені залученням нових методів. Нині процес вивчення діалектної мови характеризується як безперервний пошук нових субметодів для більш повного аналізу говіркового матеріалу.

Насамперед зауважимо, що змінилося саме ставлення до предмета дослідження діалектології. Це викликало зміну завдань діалектологічних пошуків. Раніше вивчення певного діалектного континууму передбачало вияв його виняткових ознак, тобто таких, які дають змогу вирізнити зазначене говіркове явище з-поміж інших, уже відомих у лінгвістиці, або вияв рис, спільних з уже відомими. Ще у післявоєнні часи тенденція до порівняння одних діалектних явищ з іншими, уже відомими, зберігалася. Найчастіше порівнювалося певне явище із подібним у літературній мові. Особливої уваги надавали диференційним ознакам, щоб протиставити мову говірки літературній мові. Сьогодні у наукових роботах така тенденція відсутня. Тепер, досліджуючи мову говірки, учені звертають увагу не на диференційні чи інтегральні ознаки цього лінгвального континууму, а вивчають елементи говірки як окремої мовної системи. Дослідження такої мовної системи є самодостатнім, а тому вияв інтегральних чи диференційних ознак з іншими мовними локусами, уключаючи й літературну мову, є лише аспектом спеціальних досліджень. Це зумовило широке застосування в українській діалектології усіх методів.

У сучасній українській діалектології предметом дослідження, як правило, постає мова говірки одного села чи його частини. Дуже рідко науковці вдаються до вивчення говірок населених пунктів, які за адміністративно-географічним членуванням мають вищий статус, наприклад, мова селища міського типу чи невеликого містечка. В українській діалектології залишається недослідженою говірка міста. Цьому є об'єктивні пояснення, найголовнішими з яких є, по-перше, те, що у місті чи міській агломерації відбуваються значно складніші міграційні процеси, ніж у селі, по-друге, через велику кількість мовців необхідно вивчати надзвичайно великі масиви ідіолектів, із чим іноді не може впоратися навіть велика група дослідників. Утім, питання дослідження говірки міста залишається актуальним в українській діалектології та чекає вирішення в майбутньому, коли з'явиться можливість фронтального вивчення надзвичайно великих у адміністративно-географічному членуванні об'єктів.

Тема: Діалектні особливості говорів української мови. Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів.

Мета: опрацювати загальні відомості про особливості фонетичної системи діалектів; сформувати основні навички аналізу діалектних текстів.

Компетентності: знання фонетичних особливостей діалектів та звукових змін в українських говорах; володіння українською мовою в її літературній та діалектній формі; уміння за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст; здатність підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів.

Ключові слова: *афереза, протетичні приголосні; непротиставні, чи неспіввідносні, та протиставні діалектні явища; спрощення в групах приголосних, нові групи приголосних, епентеза, метатеза, гіперизм.*

Практичне заняття № 3-4

План

1. Типи діалектних явищ: *непротиставні, чи неспіввідносні, та протиставні* діалектні явища.
2. Особливості фонетичної транскрипції, що найчастіше використовується нині для записування діалектних матеріалів української мови.
3. Реалізації діалектних фонем в різних українських діалектах.
4. Звукові зміни в українських говорах.
5. Українська діалектна текстографія.

Питання для самоконтролю

1. Наголошений вокалізм української мови.
2. Ненаголошений вокалізм української мови.

Запитання для самоперевірки

1. З'ясуйте, чим відрізняється склад вокалізму української діалектної мови у кількісному, та в якісному складі в різних говорах.
2. З'ясуйте, як і в якій мірі характерне для різних українських діалектів протиставлення наголошеного і ненаголошеного вокалізму.

3. У яких говорах (говірках) наявна семи- чи восьмифонемна система вокалізму?
4. Які говори своєю системою вокалізму є найближчими до української літературної мови?
5. У яких говірках зберігається давня дифтонгічна фонема *ie*?
6. Які фонemi та дифтонги розвинулися в різних говорах на місці давнього дифтонга *ie* (*ѣ*)?
7. Для яких говорів характерне явище, коли етимологічний /о / чергується з /ы/?
8. У яких говірках реалізується фонема |ы|?
9. Для яких говорів властиве сильне «укання»? «акання»?

Література

Підручники і методичні посібники : 3,4,6,10,13,14,15.

Додаткова література: 48,57,71, 72.

1. Фонетика, морфологія, словотвір / [за ред. П. Гриценко; Н. Хобзей]. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. – 408 с.
2. Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови / А. М. Залеський // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 50–96.
3. Лисенко С. П. Фонетичні особливості деяких говірок правобережної середньої Черкащини / С. П. Лисенко // Діалектологічний бюлетень. – Вип. V. – К., 1962.
4. Назарова Т. В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережно-полесских говоров / Т. В. Назарова // Полесье. – М. : Наука, 1968. – С. 67–100.

Завдання для самостійної роботи:

- Підготувати усні зв'язні відповіді на питання плану заняття.
- Опрацювати питання за збірником №3, завд. №48-52, 63, 64.
- Знати: звукові зміни в українських говорах.

Завдання 1. З'ясуйте, до якого говору належить поданий текст.

Виявіть найтипівіші фонетичні риси:

[бы'ли в одного цар'я три сыны' // бы'ла в н'ого в загород'і одна груша тай
каждуй хыбіла одна груша // но й цар' жаловав/ бо груші у н'ого бы'ли золот'і // та
пуслáв майстáршого сы'на сокотít // но ун не муг úсокотити / бо то два птáкы крáли
грушкы' // пушок дрúгый вéч'ір середúшч'ий сын // но и тот не муг úсокотити //
трéтый вéчур пушóв маймолóтший сын сокотíti //]

Завдання 2. З'ясуйте, до якого говору належить поданий текст.

Виявіть найтиповіші фонетичні риси:

[сва́йба була́ у молодо́го // йа́ була́ о у д'і́та у ко́хту о́ц'у в де́в'ат' аршин і у в'і́с'ім
п'і́л // а на шийі́ було́ намисто́ і дукач'і́в було́ т'і́л'ки один р'адо́к / бо́ йа́ рідна́ //
свеко́р в мене́ бу́в бага́тий / бо́ у н'о́го було́ п'а́т' дес'а́тін // ра́н'че́ йа́ була́ не и
пога́на / бо́ прихо́де три па́ри старо́ст'і́в // от зна́чит' інте́рисува́лис' // то́ йа́ вже
ста́ра та пога́на //]

Тематика самостійної роботи №4

Історичний розвиток фонетичної системи українських говорів:

Підготовка до 3 питання. Уживання мовцями на місці давніх голосних о та е у закритому складі звуків неоднорідного творення – дифтонгів ([вуол, , шієст']). Першим почав досліджувати ці звуки О. Потебня. Він висловив припущення, що кінцеві редуковані голосні ь, ь у словах типу нось, ніч, ка́мень після занепаду у кінці слова і складу свою “силу вокалічного звучання” передали голосним звукам попереднього складу, унаслідок чого ті подовжилися, згодом перетворившись у дифтонги. Подовження голосних звуків у цій позиції властиве усім слов'янським мовам, але в українській мові воно має свої особливості. Оскільки подовження давніх о та е в нових закритих складах не залежало від наступних приголосних (як, наприклад, у західнослов'янських мовах, де подовження залежало від якості приголосного звука за голосом, що закривав склад), сила гучності зазнала особливого вияву – дифтонгізації. Інакше кажучи, О. Потебня висунув припущення про те, що процес переходу о, е в і в українській мові відбувався шляхом дифтонгізації. Довгі о та е, дифтонгізувавшись, а потім, зазнавши стягнення, перейшли з часом у монофтонг і. Таке пояснення природи голосного і прийняли вчені наприкінці XIX – початку XX ст. Однак деякі мовознавці висловлювали припущення, що перехід давніх звуків відбувся лише у говірках північного діалекту. На інших говіркових масивах перехід о, е в і відбувся через зменшення тривалості звучання довгого звука із його подальшим артикуляторним звуженням. Проміжними ланками цього процесу називають звуки у, ў, и, які й дотепер трапляються у

карпатських говірках ([мўст] міст, [пип] піп). Такі твердження більшість сучасних вчених вважають недостатньо аргументованими, тому що неоднорідні голосні трапляються в трьох діалектах української мови.

Тема: Українська діалектна лексика

Тематика самостійної роботи №5

21.Зробити анотацію монографії: Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. – К., 1984.

2. *Зверніть увагу на тенденції та зміни!* Науково-технічний прогрес стає і першопричиною зникнення у говірках значного запасу лексичних форм через відсутність реалій, які позначалися цими формами. Такі зміни помітно торкнулися сільськогосподарського виробництва, побуту. Механізація на селі зумовила появу нових форм господарювання і нових назв, що постали на місці архаїчних форм. Те ж сталося і з приходом нових елементів побуту в дім селянина.

У 1986 році в Україні сталася аварія на Чорнобильській атомній електростанції. Частина населених пунктів Північноукраїнського Полісся опинилася на радіаційне забрудненій території. У зв'язку з цим була прийнята програма уряду про відселення мешканців цих населених пунктів у інші місця проживання. Оскільки переселення говірки призводить до радикальних змін її мовної структури, в українській діалектології була зроблена спроба описати значний говірковий масив переселених окремих діалектних систем (Говірки..; Полісся).

Науково-технічний прогрес, що набуває швидкості в усіх сферах життєдіяльності людини, помітно вплинув і на мову сучасних говірок. Загальна інформаційна обізнаність стала можлива саме завдяки прогресові, в чому значну роль відіграють засоби масової інформації. Якщо 50 років тому зв'язок між говіркою та позаговірковим оточенням встановлювався незначною мірою посередництвом радіо, преси, то за останні 30 років радіо й преса набули більшої ваги, а нині активну як ніколи роль відіграють радіо й телебачення із дещо меншим впливом преси.

Зміни, які сталися після розпаду СРСР і утворення незалежної України, дали поштовх розвитку засобів масової інформації і викликали інтерес у “голодного” за часів радянської влади реципієнта інформації. Це не могло не позначитися на

свідомості мовців, а відтак і на їх мові. Носії говірок сприймають велику кількість нових форм, перш за все лексичних (через більшу “мобільність” лексичних одиниць порівняно з одиницями фонетики та граматики). У говірках почали з’являтися різного типу запозичення і кальки. Причому варто зазначити, що часто запозичені чи скальковані форми за своїм відтворенням у мові носіїв говірки наближаються до мови подавача зазначених форм. Тобто мовці активно вдаються до імітації. А оскільки мова ЗМІ, які виступали подавачами інформації, була як українською літературною, так і російською, то й відтворення мовцями форм теж більшою мірою були подібними до оригінальних. Звичайно ж, варто вказати, що через артикуляційні особливості мовця-носія говірки і часто через відсутність практики спілкування, наприклад, російською мовою, запозичені форми мають специфічне фонетичне обрамлення. Інакше кажучи, традиційні для кожної говірки синтагматичні та парадигматичні зміни у звуковому потоці, як правило, зберігаються.

Лексичні форми, що запозичуються, становлять більшою мірою соціально-політичну лексику. Якщо у повоєнні роки ще активною була військова термінологія – *партизани, поліцай, воєнкомат, часць, 'військова частина'*, дещо пізніше – народногосподарська лексика – *коксагиз, трамвай, квартира*, то останні десять років переважають назви політичних процесів: *перестройка, гласность, рухівці, депутати*. Такі форми, а також ті, які зазначені нижче, є лише незначною часткою словникового складу мови говірки. Однак ми на них звертаємо увагу саме тому, що зазначений шар лексики є новим, отже, на ньому нійбільше відображаються нові процеси в мові. Значна частина лексичного складу залишається в будь-якій говірці статичною й служить для активного спілкування між мовцями говірки та передається з покоління у покоління майже без змін. Як неважко помітити, більшість нинішніх запозичень у говірках – походженням із російської мови. Це відбиває мовну ситуацію, коли за радянських часів російська мова була державною, і надалі, в умовах незалежної України не втратила своїх позицій у ЗМІ. Тому згадані запозичення фонетично адаптовані до оригіналу, а особливо, коли, наприклад, синтагматичні позиції у мові говірки та у літературній мові збігаються. Слід

зазначити, що імітація російської мови відбувається також, коли мовець потрапляє у ситуацію, що вимагає спілкування російською мовою.

Ще одним важливим аспектом дії прогресу на говірку є вікова стратифікація мови говірки. У зв'язку з активним ужитком технічно-інформаційних засобів говірка зазнає впливу мовних фактів з різних соціальних сфер, тому й становить шарову структуру, основою якої є активний запас мовних форм, що властивий усім мовцям.

Умовно поділивши усіх мовців говірки на старшу, середню та молодшу вікові групи, зазначимо, що нові мовні форми, які, власне, й продиктовані впливом засобів масової інформації та електронно-технічних засобів, здебільшого притаманні мовцям середнього та молодшого віку. Носії говірки середнього віку активно вживають у своїй мові форми, запозичені із ЗМІ, в основному, радіо, телебачення: *джинси, кросовки, голосувати, радіація, долари*. Молодше покоління, також перебуваючи під впливом ЗМІ, до свого вжитку долучає й форми, які приходять, наприклад, із реалій життя, зокрема термінологію, пов'язану з використанням комп'ютерів: інформатика, джойстик, картридж. Звичайно, про активне використання лінгвальних елементів можна говорити умовно, адже запас нових форм у всіх мовців говірки та архаїчних форм у мовців старшого та середнього віку є відносно статичним, оскільки він виявляється лише у комунікативних актах членів однієї вікової групи.

Вікова стратифікація мови у говірці існувала завжди, однак кількість мовних фактів, яка вирізняла мову кожної вікової групи, завжди була неоднаковою. За останні 10 років ця кількість помітно зросла, створивши найбільшу дистанцію між мовцями щодо вжитку нових форм. Нині у говірці створилася ситуація, коли мовці старшого віку не розуміють неологізмів, які використовують у спілкуванні між собою мовці молодшого віку. Так само, очевидно, не відбувається розуміння у зворотньому напрямкові – коли мовці молодшої групи не сприймають архаїчних мовних фактів членів говірки старшого віку. У цьому плані “посередниками” виступають найбільш обізнані в комунікації між членами мовного колективу представники середньої вікової групи, які більш-менш (не досконало) володіють архаїчними та

неологічними формами. Однак усе це ніяк на комунікативний акт не впливає, тому що усі мовці володіють активним запасом мовних засобів говірки.

Отже, мовна ситуація у говірках свідчить про розхитування мовних норм на периферії лінгвальної бази, говірка як окрема діалектна система за останні 50 років активно вбирає нові форми, запозичує велику кількість мовних форм, причому інтенсивність змін виявляється в останні 10–15 років, що пов'язано із зростанням інформаційного потоку.

Тема: Морфологія діалектної української мови

Мета: опрацювати загальні відомості про особливості морфологічної системи діалектів; сформувати основні навички аналізу діалектних текстів.

Компетентності: знання морфологічних особливостей діалектів; володіння українською мовою в її літературній та діалектній формі; уміння за граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст; здатність підвищити рівень культури усного й писемного мовлення студентів.

Ключові слова: морфологічні діалектних відмінності.

Практичне заняття № 5-6

ПЛАН

1. Різновиди морфологічних діалектних відмінностей.
2. Іменник. Діалектні особливості у вияві граматичних категорій роду і числа іменників.
3. Особливості відмінювання іменників у діалектах.
4. Діалектні відмінності прикметників.
5. Творення та відмінювання числівників у говорах.
6. Діалектні особливості займенників.
7. Діалектні явища у дієслівних формах*

Завдання для самостійної роботи №6:

- Підготувати усні зв'язні відповіді на питання плану заняття.

– Опрацювати питання за збірником №3, завд. №83, 141.

Підручники і методичні посібники : 3,4,6,10,13,14,15.

Додаткова література: 16,18, 79.

1. Українська діалектна морфологія. – К.: Наук. думка, 1969.
2. Козачук Г.О. Особливості вивчення займенника в діалектних умовах // Укр. мова і літ. в школі. – 1974. – №1.
3. Симоненкова Л.М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. – К.: Рад. школа. – 1981. – С.80-129.

Методичні рекомендації

Виконуючи практичне завдання, слід спочатку окремо виписати приклади з тексту, які ілюструють діалектні особливості іменника, прикметника, числівника, займенника і дієслова (особових і не особових форм), потім письмово подати коментар до кожного морфологічного явища.

Наприклад: У дав. відмінку однини в аналізованій говірці вживається закінчення *и: соли, радости*. Де діалектне явище поширене у південно-західних говорах і відбивав давнє закінчення *–И /i/*, яке на українському ґрунті змінилось в *–И* (разом з давньорус. – */ы/*. У літературній мові і більшості діалектів закінчення *–І* (*солі, радости*) сформувалось за аналогією до іменників **ја* основи (1 відм. м'як. вар.)

Тема: Діалектний синтаксис

Мета: опрацювати загальні відомості про особливості синтаксичної системи діалектів.

Компетентності: знання синтаксичних особливостей діалектів; уміння за граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст.

Практичне заняття № 7

1. Виконати **завдання для самостійної роботи №7:** Укладання тез із теми:

Діалектний синтаксис.

2. Підготовка до МКР.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Погляди О. Шахматова на діалектний склад української мови.
2. Опрацювання проблеми діалектного членування української мови у працях І. Зілінського, В. Перетца, А. Кримського та інш.
3. Наукова спадщина К. П. Михальчука.
4. О. Потебня про діалектне членування української мови та генезис основних її діалектних явищ.
5. Етнографічно-діалектологічні експедиції Південно-західного відділу Російського географічного товариства.
6. Програми для запису діалектних відмінностей української мови.
7. Монографічні дослідження українських південно-західних говорів.
8. Монографічні дослідження північноукраїнських говорів.
9. Монографічні дослідження говорів південно-східного типу.
10. Вивчення діалектних особливостей говорів української мови нашого регіону (Бузько-Інгульський ареал).
11. Фіксація місцевої лексики у загальномовних та діалектних словниках кінця XIX – початку XX ст.
12. Популяризація поглядів А. Кримського на діалектне членування української мови.
13. Перші розвідки про українські дифтонгічні говори.
14. Діалектологічні питальники і порадики 20-х років XX ст.
15. Схема групування українських говорів В. Ганцова.
16. Діалектологічна комісія ВУАН. “Український діалектологічний збірник”.
17. Діалектологічні студії в наукових центрах українознавства у Західній Європі (Польща, Словаччина тощо).
18. Дослідження українських говірок Берестейщини в Білорусі, США та Канаді.
19. Вивчення української мови у просторовій проекції. Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів – та регіональні атласи.
20. Періодичні видання та наукові збірники з діалектології. Українські діалектологічні наради.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Тестовий контроль є засобом діагностики якості вивчення окремих розділів, тем і пов'язаних з цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей студентів. Його завдання – сигналізувати про стан процесу навчання студентів для вжиття заходів щодо оптимального його регулювання.

Під час опрацювання курсу кожен студент має взяти участь у поточному тестуванні, яке проводиться вибірково під час лекційних та семінарських занять і охоплює тематику курсу та підсумковому під час екзамену.

Виберіть одну відповідь:

Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови

1. Найменшою територіально-діалектною одиницею є:
а) говір. б) діалект. в) наріччя. г) говірка.
2. Укажіть, до якого наріччя належить волинський діалект (Волинської, Рівненської, Житомирської та північних районів Львівської, Тернопільської, Хмельницької і Вінницької областей.
а) Північного. б) Південно-західного. в) Південно-східного. г) Поліського.
3. Слобожанський говір належить до наріччя:
а) Північного. б) Південно-західного. в) Південно-східного. г) Поліського.
4. До карпатської групи говорів належать:
а) бойківський, волинський, лемківський говори;
б) бойківський, лемківський, закарпатський говори;
в) бойківський, слобожанський, гуцульський говори.
5. Який говір південно-східного наріччя належить до говорів давньої формації?
а) слобожанський. б) середньо наддніпрянський. в) поліського. г) степовий.

Історія української діалектології

1. До якого періоду відносяться перші спроби охарактеризувати українські діалекти :
а) другої половини XVIII – початку XIX ст.;
б) середини XIX ст. – початку XX ст.;
в) середина XX ст.
2. Перша спроба групування укр. діалектів:
а) М. О. Максимовичем; б) О. І. Соболевським; в) К. П. Михальчуком.
3. Перший справді науковий огляд українських діалектів на основі значного фактичного матеріалу був здійснений:

- а) М. О. Максимовичем; б) О. І. Соболевським; в) К. П. Михальчуком.
4. Хто з названих нижче вчених, класифікуючи діалекти української мови, використовував терміни „піднаріччя” і „різноріччя”?
- а) О. О. Потебня; б) К. П. Михальчук; в) А. Ю. Кримський.
5. В основу сучасного поділу української мови на три наріччя була покладена класифікація:
- а) Я. Ф. Головацького; б) О. О. Потебні; в) К. П. Михальчука.
6. Укажіть, хто автор праці „Нариси з української діалектології”.
- а) С. Бевзенко. б) Й. Дзендзелівський. в) К. Михальчук. г) Ф. Жилко.
7. За генетичною ознакою діалекти української мови поділяють на:
- а) перехідні, мішані, односистемні;
б) давні (старожитні), новостворені;
в) архаїчні, нові, переселенські.
8. Укажіть, хто автор видання «Атлас української мови».
- а) С. Бевзенко. б) Й. Дзендзелівський. в) І. Матвіяс. г) Колектив авторів.
9. Зі скількох том складається «Атлас української мови»?
- а) 2. б) 3. в) 4. г) 5.

Українська діалектна фонетика

1. Які звуки у південно-східному наріччі вживають обмежено?
- а) звуки /ф/, /дж/, /дз/; б) звукосполуки /ри/ /ли/; в) дзвінкі приголосні.
2. Яке фонетичне явище відбито у словах Ёмитро, гід, дес'ік, девік? Виберіть одну відповідь:
- а) перехід д – г, т – к; б) дзвінкість-глухість; в) фонемі |д'|, |т'|
3. Протетичні звуки, що характерні для деяких говорів, - це:
- д) стверділі приголосні звуки в кінці слова;
е) приставні звуки на початку слова;
ж) подовжені звуки;
з) додаткові звуки всередині слова.
4. Які приголосні пом'якшуються у покутсько-буковинських говірках?
- а) приголосні /д/, /т/, /п/;
б) приголосні /с/, /ц/, /з/;
в) шиплячі /ж/, /ч/, /ш/ та /р/.
5. У якихі приголосних спостерігається ствердіння у покутсько-буковинських говірках?
- а) приголосні /д/, /т/, /п/;
б) приголосні /с/, /ц/, /з/;
в) шиплячі /ж/, /ч/, /ш/ та /р/.

Українська діалектна лексика і морфологія

1. Укажіть, що таке діалектизми.
 - а) Таємне мовлення деяких ремісників та ув'язнених.
 - б) Слова, що їх уживають переважно представники якоїсь професії.
 - в) Слова, уживані на певній території, для яких у літературній мові існують інші відповідники.
 - г) Нелітературне мовлення молоді.
2. Що таке ендемізм?
 - г) елемент діалектної системи;
 - д) елемент діалектної системи, який функціонує в незначній кількості говірок і не має відповідників на інших територіях; елемент,
 - е) який функціонує в кількох говірках.
3. Укажіть, у якому говорі вживані форми *ногом, головою, руком*.
 - а) У середньонаддніпрянському.
 - б) У східнополіському.
 - в) У наддністрянському.
 - г) У надсянському.
4. Які форми майбутнього часу характерні для південно-східного наріччя?
 - а) мріятиму; б) буду мріяти; в) му мріяти; г) буду мріяв.
5. Про яке явище у гуцульських говірках свідчать сполуки *дві яблуці, дві руки, три тівці*?
 - а) про знахідний відмінок; б) про форму множини; в) про форму двоїни.
6. У якому рядку подано інфінітивні форми, що трапляються у південно-західних діалектах:
 - а) 'мерзнути, тяг'нути, пе'кти, 'киснути;
 - б) пе'чи, 'стричи, 'стрихчи, по'мучги;
 - в) сєдо'вит', со'ромит', 'носит', 'ходить.

СЛОВНИК ДІАЛЕКТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

А́кання – вимова ненаголошеного звука [о] як [а] або як звука, близького до [а].

Акцентоло́гічний (акце́нтний, на́голосовий) діалекті́зм – елемент говірного мовлення (слово, словосполучення), що відрізняється від літературного місцем наголошення.

Арго (франц. *argot* – жаргон) – штучно створювана з метою мовного відокремлення, не зрозуміла для сторонніх умовна говірка якоїсь вузької соціальної чи професійної групи, один із різновидів соціальних діалектів. Характеризується головним чином наявністю слів, незрозумілих для сторонніх. *Арго кожухарів. Арго лірників.*

Ареал (лат. *area* – площа, простір) – зона територіального поширення тих чи інших діалектних явищ.

Ареальна лінгвістика – розділ мовознавства, який за допомогою

лінгвогеографічних методів на основі методу картографування досліджує мовні явища. Основне його завдання – дати характеристику територіального розподілу мовних особливостей того чи іншого говору, встановленні їх природи та характеру, історії, співвідношення ізоглос та ареалів. Синоніми: **лінгвістична географія (лінгвогеографія)**, (ареалогія) **простороба**

Афереза (грецьк. *apherese* — букв.: позбавлення) – відпадання початкового звука слова для уникнення міжслівного збігу голосних або в сполученнях службових слів із повнозначними. Афереза трапляється в українських говорах, найбільш характерна для поліських говірок: *додного* (до одного), *неддаси* (не оддаси), *вседно* (все одно)

Варіативність діалектна – 1) різні способи вираження мовної сутності, тобто наявність у діалектній системі кількох синонімічних лексем або форм; 2) спосіб існування та функціонування мовних одиниць і мовної системи загалом, тобто здатність змінюватись, модифікуючи окремі явища.

Власне лексичний діалектизм – говірне слово (словосполучення) на позначення певної реальії, яку в інших діалектах репрезентує лексема не з таким коренем. Синонім: **Словниковий діалектизм**.

Вузькорегіоналізм – слово, відоме тільки на невеликій території поширення національної мови.

Гаплогія – (грец. *haploos* – однаковий, простий і *logos* – слово, вчення) – спрощення звукового складу слова внаслідок дисимілятивного випадання одного з двох сусідніх однакових або подібних складів.

Гіперизм – структурно видозмінена одиниця мови, яка виникла внаслідок пристосування однієї мовної системи до іншої. В основі виникнення гіперизації лежить рівень мовної свідомості мовців – неправильні уявлення про закономірності структурної організації мовних систем, що взаємодіють; намагання дотримуватися норми зумовлює перенесення її на явища, яких ця норма не стосується.

Гаплогія (від гр. *ὑπλός* ‘простий’ і *λόγος* ‘слово, вчення’) – явище, що є наслідком дисиміляції приголосних і полягає у випаданні одного складу із двох суміжних однакових або подібних.

Говір – одиниця територіальної диференціації діалектної мови, що являє собою об’єднання говірок, близьких за фонетичними, акцентуаційними, граматичними та лексичними ознаками. У системі української діалектної мови виділяють говори поліські (східнополіський, західнополіський, середньополіський); південно-західні (волинський, подільський, наддністрянський, покутсько-буковинський, гуцульський, надсянський, бойківський, закарпатський, лемківський); південно-східні (середньонаддніпрянський, слобожанський, степовий). Для позначення говору використовують іноді й термін «діалект».

Говірка – найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови, що є реальною комунікативною системою, засобом спілкування жителів одного або

рідше кількох цілком однотипних з мовного погляду населених пунктів. Говірка входить до складу говору. *Говірка села Білоусівка. Степові говірки.*

Група говірок – сукупність говірок, близьких за певним набором мовних явищ, які протиставляються іншим говірковим об'єднанням. На лінгвістичній карті становить мінімальну ареальну одиницю мови.

Група говорів – сукупність близьких за визначальними рисами говорів. У південно-західному наріччі виділяють такі групи говорів: волинсько-подільську (волинський говір і подільський), галицько-буковинську (наддністрянський, покутсько-буковинський, надсянський, гуцульський), карпатську (бойківський, лемківський, закарпатський). Див. НАРІЧЧЯ.

Давній діалект – територіально-мовленнєве утворення старшої формації, що функціонує на території давнього заселення того чи іншого народу. Синоніми: **основній, старожітний діалект.**

Дисиміляція (лат. *dissimilis* – несхожий) – заміна у слові одного з двох однакових або схожих звуків іншим, менш подібним.

Дифтонг (грец. *díphthongos* – двоголосний, *di(s)* – двічі і *phthongos* – голос, звук) – особливий тип звука, що являє собою сполучення двох голосних у межах одного складу. Термін «дифтонг» уживаний щодо відповідних звукових сполук українських діалектів, певною мірою умовний, бо у говірках це поєднання вимовляють не як два звуки, а як один складний голосний звук. Дифтонги характерні для північного наріччя, напр. : *вуол* (на місці етимологічного *о* в нових закритих складах у наголошеній позиції).

Діалексія – (грец. *dia* – префікс, що означає наскрізний рух, проникнення, розділення, і *lexis* – слово) – лексичні розходження у зіставляваних говорах, мовах тощо.

Діалект (грец. *diálektos* – говір, розмова, наріччя) – вид мови, що вживається як засіб комунікації серед людей, що живуть на спільній території. Виділяють і інші типи діалектів. різновид певної мови, який використовують як засіб спілкування особи, тісно пов'язані територіальною, соціальною або професійною спільністю. Розрізняють територіальні та соціальні діалекти.

1. *Територіальний діалект* – різновид національної мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості. 1) те саме, що **Говір**;

2. *Соціальний діалект* – відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення. Характеризується специфічними особливостями у формуванні, доборі й використанні певної частини лексичних та фразеологічних засобів.

Діалектизм – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність. Використання діалектизмів становить відступ від чинних на певному етапі розвитку норм літературної мови з певною стилістичною настановою (мовна характеристика персонажів, відтворення локального колориту описуваних подій тощо). Діалектизм – поняття історично мінливе, яке формується разом з виробленням і усталенням норм літературної мови. Розрізняють діалектизми акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, фразеологічні.

Діалéктна лéксика (територіáльна) – позанормативні з точки зору літературної мови слова, словосполучення, уживання яких обмежене певною територією.

Діалéктна рíса – це такий елемент фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного рівнів мови, який у різних говірках має певну кількість варіантів. Розрізняють протиставні діалектні явища (протиставляють території їх поширення, виступаючи ознакою якоїсь ареальної одиниці) і непротиставні (вони притаманні лише одній ареальній одиниці і не мають відповідника в інших діалектних об'єднаннях). Те саме, що **Діалéктне явище**.

Діалéктне явище. Див. **Діалéктна рíса**. Протиставне діалектне явище має функціонально рівнозначні відповідники в інших говорах цієї ж мови. У галузі лексики прикладом протиставного діалектного явища можуть бути лексеми *півень*, *когут*, *кокош*, що вживаються в різних говорах на позначення того самого поняття. Непротиставне, чи неспіввідносне, діалектне явище – це така риса якоїсь більшої чи меншої групи говорів, яка в інших діалектах цієї ж мови не має еквівалентів чи функціонально рівнозначних відповідників. Непротиставні діалектні явища найбільш характерними є для лексико-семантичної системи, де наявність їх часто зумовлена господарськими, етнографічними, географічними особливостями. Наприклад, у чабанів р-ну Карпат вузький прохід, отвір в одній із стінок кошари, через який пропускають овець під час доїння, називається *струнга*. В інших районах України такого окремого поняття взагалі немає, тому й нема назви.

Діалектне ядро – район на території діалекту, де згущення мережі ізоглос найменше, де говірки найбільш однорідні.

Діалектний. Який стосується діалекту, належить до діалекту, пов'язаний із ним. У сполученнях: *діалектний (-а, -і) варіант, вимова, відмінність, група, дані, джерела, диференціація, запис, зона, знак, конструкція, лексика, лексикографія, матеріал, масив, мовлення, морфологія, ознака, основа, особливість, поділ, риса, різновид, синтаксис, система, словник, слово, словотвір, стихія, територія, тип, утворення, факти, фонетика, фразеологізм, членування, явище*.

Діалéктний контíнуум – територія поширення діалектної системи. Розрізняють зони: центральну (материнську) з найяскравіше вираженими особливостями; маргінальну (латеральну) – віддалену від центру з менш вираженими

особливостями; перехідну (інтерферентну) – де взаємодіють дві або більше мовні системи; діаспорну – відірвану від материнської території та розміщену в оточенні інших мовних систем.

Діалектогенез (гр. genesis – походження, породження) – розділ діалектології, що вивчає умови, час і причини формування діалектів.

Діалектографія – це початковий процес наукового вивчення діалектів на сучасному часовому зрізі (нагромадження фактів, їх опис і класифікація) без подання їх генези та еволюції. Діалектографія – це сума знань про будову говірок на різних мовних рівнях (фонетичному, граматичному, лексичному та ін.).

Діалектологічний – такий, що стосується діалектології. У сполученнях: *діалектологічний (-а, -і) анкета, атлас, бюлетень, дослідження, експедиція, збірник, інститут, карта, комісія, конференція, нарада, практика, праця, програма, спостереження, студії.*

Діалектологія (територіальна) (грец. *diálektos* – говір, розмова, наріччя і *lógos* – слово, учення) – розділ мовознавства, що вивчає діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування мовно-територіальних утворень і окремих мовних явищ, співвідношення і взаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами. Діалектологія поділяється на синхронну (описову) та історичну. Синхронна діалектологія описує говірки на одному хронологічному зрізі їх функціонування, а історична – встановлює генезису, історичні зміни явищ діалектної мови; виявляє відносну хронологію діалектних явищ.

Діаморфія (грец. *dia* – префікс, що означає наскрізний рух, проникнення, розділення, і *morphē* – вид, форма) – розходження на морфологічному рівні у зіставляваних говорах чи мовах.

Діасемія (грец. *dia* – префікс, що означає наскрізний рух, проникнення, розділення, і *sēma* – знак) – семантичні розходження у зіставляваних говорах, мовах тощо.

Дієреза (грец. *diairesis* – поділ, розділяння) – викидання звуку чи складу в слові для зручності вимови. Різновидом дієрези є **гаплогія**.

Ендемізм – лінгвема локального поширення, яка не повторюється в жодному іншому ареалі.

Епентеза (грец. *epenthesis* – вставка) – поява у словах неетимологічного звуку між двома іншими для полегшення переходу між артикуляціями різних звуків, як-от: після стверділих [б], [в], [п] – **епентетичний** [л]: *Їжабл'ачий*.

Етнографічний діалектизм – назва місцевої реалії, що не використовується на решті національної території

Етнолінгвістика (гр. *ethnos* – народ) – галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної й духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією тощо.

Етнографізм – слово, що називає реалію, звичай чи обряд або особливості рельєфу, які характерні для певної території і відсутні в інших регіонах.

Жаргон (фр. *jargon*, від галло-романського *gargone* – базікання). Соціальний діалект; який відрізняється від літературної мови специфічною лексикою і вимовою, але не має власної фонетичної й граматичної системи. Жаргон існує не окремо і не самостійно, а завжди на основі певної мови.

Жаргон – один із різновидів соціальних діалектів, що відрізняється від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови.

Ідіолéкт (від грец. *idios* – свій, особливий, + (діа)лект) – сукупність формальних та стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія певної мови і значною мірою зумовлених місцем його проживання, статтю, віком, соціальною приналежністю, видом і родом занять.

Ізогло́са (гр. *issos* – рівний, однаковий і *glossa* – мова) – нанесена на карту умовна лінія, яка в лінгвістичній географії окреслює ареал поширення певного мовного явища і є його межею. Для різних рівнів вживаються термини, що уточнюють це поняття: : ізофона – лінія, що окреслює явища фонетичного рівня; ізоморфа – морфологічного; ізолекса – лексичного; ізосема – семантичного, що окреслює спільний семантичний розвиток; ізосинтакса – синтаксичного. Найбільш важливі ізоглоси визначають умовні кордони діалектів. Близько розташовані один до одного ізоглоси формуються в пучки ізоглос.

Інтердіалект – одна з форм національної мови, проміжний діалект, у якому використані мовні особливості різних говорів і який слугує засобом міждіалектного спілкування.

Інтерференція – взаємодія мовних систем за двомовності, яка виникає під час мовних контактів або індивідуального засвоєння нерідної мови. Є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної мови.

Історична (діахронна) діалектологія. Розділ діалектології, що вивчає походження говорів, процеси розвитку і змін їхньої фонетичної, граматичної та лексичної системи протягом минулих епох. Досліджує роль окремих територіальних говорів у процесі формування літературної мови. Матеріалом для досліджень з історичної діалектології є дані писемних пам'яток, відомості про сучасний стан досліджуваних говорів, а також дані з історичної граматики, історії, археології, етнографії. Синонім: Діахронна діалектологія.

Койне (гр. *koine* – спільний). Функціональний різновид мови, що використовується

для комунікації в умовах регулярних соціальних контактів між носіями різних діалектів або мов.

Локалізм – невідомі літературній мові слова чи вирази, поширення яких територіально обмежене.

Метатéза (гр. *metathesis* – переміщення, переставляння) – переставляння звуків (рідше – складів) у словах, зумовлене прагненням уникнути важких для вимови або не властивих тій або іншій говірці звукосполучень.

Наріччя – найбільша територіальна одиниця діалектної мови, що становить сукупність близьких за визначальними рисами говірок, об'єднаних у говори.

Народна етимологія – назва, яка вживається (на противагу науковій етимології) щодо фактів хибного розуміння походження або значення мовної одиниці, коли їй на підставі формальної подібності або тотожності з іншою одиницею, більш знайомою мовцеві, помилково приписують і значення чи мотивацію, аналогічне цій останній. Ґрунтується на основі дії аналогії. Народна етимологія характерна для сприймання незрозумілих слів (іншомовних, застарілих тощо) і найчастіше трапляється у мові дітей, малоосвічених людей.

Націона́льна мо́ва – мова соціально-історичної спільноти людей, котра разом із іншими ознаками (спільність території, культури, економічного життя й ін.) характеризує конкретну націю.

Непротиста́вне (неспіввідно́сне) діалéктне я=вище (рúса) – елемент більшої чи меншої групи говорів, який в інших говорах цієї ж мови не має еквівалентів (варіантів).

Новоство́рений діалéкт – територіально-мовленнєве утворення, яке виникло внаслідок порівняно пізніх переселенських рухів тієї або іншої етнospільноти і дозаселення нею новоосвоєних земель. Синонім: Новожи́тний діалéкт.

Норма діалектна є одночасно власне лінгвістичною і соціально- історичною категорією. Норма в діалекті не закріплена кодифікацією у відповідних словниках, граматиках, довідниках. Норма діалектна допускає значну кількість варіантів на різних мовних рівнях, визначаючи при цьому інваріанти як ознаки виділення того чи того говору, відмежування однієї діалектної системи від іншої. Норма діалектна забезпечує існування певної діалектної структури як цілісної одиниці.

Нульовий діалекти́зм – елемент структури літературної мови, відсутній у говірці, говорі, наріччі.

Обме́жено протиста́вне (обме́жено співвідно́сне) діалéктне явище (рúса) – елемент територіального мовлення, який у частині говорів має протиставлення, проте в інших спостерігається відсутність його еквівалентів.

Описо́ва (статична, синхронна) діалектоло́гія – розділ діалектології, що

вивчає місцеві діалекти певної мови на одному хронологічному зрізі їх функціонування.

Описовий, статичний, синхронний метод – метод планомірної інвентаризації одиниць мови (діалекту) і пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку системи, тобто в синхронії.

Пасмо ізоглос – кілька ізоглос, близько розташованих на лінгвістичній карті, які утворюють кордон між ареалами поширення того чи того діалектного явища.

Питальник – спеціально розроблена система питань, за якими збирають матеріал у говірках. Використовується для більш повного охоплення проблеми. Розрізняють політематичні (наприклад, питальник Загальнослов'янського атласу) і монотематичні (наприклад, Питальник для збирання гончарської лексики тощо).

Протеза (грец. prothesis – приєднання, додавання) – 1) поява в абсолютному початку слова голосного або приголосного звука, що не виправданий етимологічно, а зумовлений фонетично; 2) сам звук, який приєднується до початкового голосного або приголосного в слові: *лотава* 'отава'.

Регіоналізм – діалектизм із виразною вузькотериторіальною локалізацією.

Семантичний діалектизм – слово, що в різних формах загальнонародної мови (діалектах, літературній мові) має відмінні значення.

Сленг (англ. slang – жаргон) – сукупність жаргонізмів, які складають шар розмовної лексики, що відбиває грубувато-фамільярне, інколи гумористичне ставлення до об'єкта мовлення і вживається переважно в умовах невимушеного спілкування.

Словотвірний діалектизм – слово певного діалекту, яке в іншому говорі чи літературній мові має не такий словотвірний афікс або порядок компонентів.

Соціальний діалект – різновид загальнонародної мови, уживаний у середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення.

Суржик – побутове, повсякденне мовлення, в якому об'єднані лексичні й граматичні елементи різних мовленнєвих систем без дотримання норм літературної мови. Термін «суржик» (без додаткових визначень) уживається переважно щодо українсько-російського суржику.

Територіальний діалект – місцевий різновид загальнонародної мови, яким говорить обмежена кількість людей, об'єднаних спільною територією.

Транскрипція фонетична (лат. transcriptio – переписування, від transcribo – переписую) – особлива система письма, яку застосовують для точного відтворення звукового складу слів і текстів певної мови або діалекту. **Транскрипція діалектологічна** (лат. transcriptio – переписування). Особлива система письма, яка застосовується для точного відтворення слів і текстів певного діалекту; – це засіб для якнайточнішого відбиття на письмі звукових особливостей живої діалектної мови, який користується здебільшого сучасним українським алфавітом з поданням окремих літер інших алфавітів, діакритичними (надрядковими й підрядковими)

знаками.

Фонетичне транскрибування – точний запис вимови кожного звука у межах певного відрізка мовленнєвого потоку.

Фонетичний діалектизм – фонетичний елемент (звук, звукосполука), який відрізняє певний діалект від іншого і літературної мови.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО ДИСЦИПЛІНИ

Вузівські підручники та посібники

1. Бевзенко С. П. Вступ до української діалектології : конспект лекцій для студентів / С. П. Бевзенко. – Одеса, 1965. – 67 с.
2. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1991. – 231 с.
3. Бевзенко С. П. Практичні заняття з української діалектології. навчально-методичний посібник для вузів / Степан Пилипович Бевзенко. – Одеса : Видавництво Одеського університету, 1970. – 95 с.
4. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 233 с.
5. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів / В. С. Ващенко. – Харків : ХДУ, 1962. – 176 с.
6. Герман К. Ф. Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами: Навч. посібник / К. Ф. Герман. – Чернівці, 1983. – 74 с.
7. Говірки Чорнобильської зони. Системний опис / П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко, О. А. Малахівська, Л. А. Москаленко, М. В. Поістогова, Н. П. Прилипко, Л. В. Рябець, О. В. Юсікова; НАН України. Ін-т укр. мови. – К.: Довіра, 1999. – 271 с.
8. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.
9. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови [Текст] : навчальний посібник для студ. філол. фак. пед. ін-тів / Ф. Т. Жилко. – 2-ге вид., переробл. – К. : Рад. шк., 1966. – 308 с.
10. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І. Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 169 с.
11. Методичні вказівки до курсу “Українська діалектологія” для студентів–заочників філологічного факультету / Укладач А. П. Могила; КДУ. – К., 1982. – 28 с.

12. Монахова Т. В. Українська діалектологія : [навч. посіб. для студ. вищих навч. закл.] / Тетяна Василівна Монахова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 128 с.
13. Сердега Р. Л. Українська діалектологія : навчальний посібник / Р. Л. Сердега, А. А. Сагаровський. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 156 с.
14. Шеремета Н. П. Українська діалектологія: Практичні заняття: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. – 124 с.
15. Яким М. Б. Українська діалектологія: навчально-методичний посібник. – Дрогобич : Коло, 2003. – 48 с.

Додаткова література

16. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору / Г. Л. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 2004. – 764 с.
17. Аркушин Г. Л. Словотвір антропонімів в оповіданнях Лесі Українки на волинську тематику і їх паралелі в сучасних західнополіських говірках / Г. Л. Аркушин // Науковий вісник ВДУ: Філологічні науки. – Луцьк : Вежа, 1999. – № 10. – С. 66–68.
18. Асаула М. Особливості словотворення в дитячому мовленні (на матеріалі мовлення дітей центральної Слобожанщини (Харківщини)) / М. Асаула // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2008. – Вип. 12. – С. 61–63.
19. Баденкова В. М. До етнічно-лінгвістичної характеристики Бузько-Ігульського ареалу / В. Баденкова // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, політичного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку : зб. наук. пр. : в 3-х ч. – Миколаїв-Одеса. – Ч. 1. – 1999. – С. 144–149.
20. Баденкова В. М. Із спостережень над народними назвами хвороб Бузько-Ігульського ареалу / В. М. Баденкова // Ономастика і апелятиви : зб. наук. пр. ; [за ред. В. О. Горпинича]. – Дніпропетровськ : ДДУ, 2000. – Вип. 10. – С. 14–19.

- 21.Баденкова В. М. Із спостережень над народною медичною лексикою Миколаївщини / В. Баденкова // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. пр. , присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка : у II-х частинах. – Запоріжжя, 1996. – Ч. 2. – С. 66–69.
- 22.Баденкова В. М. Лексика народної медицини Миколаївщини / В. Баденкова // Дослідження з мовознавства. – Дніпропетровськ : Навчальна книга, 1998. – Т. 4. – С. 11–18.
- 23.Баденкова В. М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1999. – 20 с.
- 24.Баденкова В. М. Лексичні особливості знахарських обрядів Інгульсько-Бузького межиріччя / В. Баденкова // Бористен. – Дніпропетровськ, 1999. – № 4 (94). – С. 9.
- 25.Баденкова В. М. Мовознавчі нотатки з народної медицини Миколаївщини / В. Баденкова // Суспільствознавчі науки та відродження нації : зб. наук. пр. ; [відп. ред. М. І. Дубина]. – Луцьк, 1997. – Кн. III. – С. 9–11.
- 26.Баденкова В. М. Назви хліба в українських говірках Бузько-Інгульського ареалу / В. Баденкова // Слов'янська писемність у контексті християнської культури : матеріали круглого столу до Дня слов'янської писемності та культури ; [за заг. ред. Н.В. Коч]. – Миколаїв, МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. – С. 15–23.
- 27.Баденкова В. М. Народна фразеологія Миколаївщини (на матеріалі української медичної термінології) / В. Баденкова // Українське та слов'янське мовознавство : зб. наук. пр. – Ужгород : УНУ, 2001. – Вип. 4. – С. 78–81.
- 28.Баденкова В. М. Співвідношення народно-розмовної та літературної мови в медичній термінології говірок Миколаївщини / В. Баденкова // Українська мова – державна мова України : статті та тези Всеукраїнської наукової конференції, 24-25 лютого 1998 р. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – С. 96–99.
- 29.Бернштейн С. Кость Михальчук – учений, особистість // Проблеми сучасної ареалогії.– К. : Наук. думка, 1994.– С. 20–24.
- 30.Бичко З. М. Діалектна лексика Опілля / З. М. Бичко. – Львів, 1997. – 136 с.
- 31.Бичко З. М. Перспективи взаємостосунків української літературної мови та діалектів / З. М. Бичко // Лінгвістика : Збірн. наук. праць. – Луганськ : Альма матер. – 2003. – Вип. I. – С. 89–93.
- 32.Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
- 33.Ващенко В.С. Лінгвістична географія Наддніпрянщини: Лексичні матеріали. – Дніпропетровськ, 1968. – 158 с.

- 34.Ващенко В.С. Переселенські говори як джерело вивчення активних міжмовних контактів // Територіальні діалекти і власні назви. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 3–9.
- 35.Ващенко В.С. Полтавські говори. – Харків, 1957.
- 36.Вербич С.О. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії (етимологічний аспект) // Мовознавство. – 2003. – № 1. – С.17–22.
- 37.Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: Фонетика. Фонологія. – Чернівці: Рута, 1995. – 400 с.
- 38.Глуховцева К. Слобожанські говірки як об'єкт досліджень / К. Глуховцева // Вісн. Луганськ. держ. педун-ту ім. Т.Шевченка. – 1999. – № 10 (20). – С.80–84.
- 39.Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. – К., 1984.
- 40.Горбач О. Зібрані статті [Текст] : сборник. Ч. 5. Діалектологія / Олекса Горбач ; Український Вільний Університет; Філософічний Факультет. – фотопередрук. – Мюнхен : [б. и.], 1993. – (660) с.
- 41.Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т. В. Громко. – Кіровоград, 2000.
- 42.Гуцульські говірки : Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження / Відп. ред. Ярослава Закревська. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000. – 364 с.
- 43.Дзензелівський Й. О. Українсько–західнослов'янські лексичні паралелі / Й. О. Дзензелівський. – К.: Наук. думка, 1969. – 210 с.
- 44.Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі (до 100-річчя професора Федота Трохимовича Жилка): тези доп. Міжнар. наук. конф., 5–7 берез. 2008 р., Київ / Ред.: П. Ю. Гриценко; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови. – К.: Вид. Дім Д. Бураго, 2008. – 224 с.
- 45.Євтушок О. М. Традиційне і нове в народному житті Західного Полісся / О. М. Євтушок // Народна творчість і етнографія. – 1985. – № 5. – С. 51–52.
- 46.Железняк М. Мовознавча спадщина В. Ганцова / М. Железняк// Мовознавство.– 1990.– № 2.
- 47.Закревська Я. Незгаслий отчий світильник Олекси Горбача / Я. Закревська // Сучасність. – 1997. – № 10. – С. 122 – 128.
- 48.Залеський А. М. Вокалізм південно–західних говорів української мови / А. М. Залеський. – К.: Наук. думка, 1973. – 155 с.
- 49.Киричук Т. Лексика весільної обрядовості у говірках Миколаївщини / Т. Киричук // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірн. наук.

- праць, присв. пам'яті проф. С. П. Самійленка. – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – Ч. II. – С. 63–66.
50. Клімчук Ф. Гаворкі Берасцейска–Пінскага Палесся і Падляшша як вынік гістарычнага развіцця / Ф. Клімчук // *Język ukraiński: współczesność – historia.* – Lublin, 2003. – S. 245 – 258.
51. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський. – К. : Рад. шк., 1960. – 276 с.
52. Коваленко О. Про деякі назви одягу та взуття у говірках Миколаївщини / О. Коваленко // *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: Збірн. наук. праць, присв. пам'яті проф. С. П. Самійленка.* – Запоріжжя: ЗДУ, 1996. – С. 61–63.
53. Лінгвістичний атлас – від створення до інтерпретації / Ред.: П. Гриценко; Н. Хобзей; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Л., 2006. – 432 с. – (Діалектол. студії).
54. Лукінова Т. Б. Роль Харківської філологічної школи в розвитку порівняльно-історичних досліджень в Україні // *Традиції Харківської філолог. школи. До 100-річчя М. Ф. Наконечного* // *Вісник ХНУ.* – 2000. – № 491. – С. 57–63.
55. Магрицька І. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобожанських говірках // *Діалектологічні студії: 2: Мова і культура.* – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 182–193.
56. Мартинова Г. І. Дублетно-синонімічні відношення у побутовій лексиці правобережної Черкащини / Г. І. Мартинова // *Мовознавство.* – 2000. – № 6. – С. 31–40.
57. Мартинова Г. І. Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : [монографія] / Г. І. Мартинова. – Черкаси : Тясмин, 2003. – 367 с.
58. Матвіяс І. Г. Варіанти української літературної мови / І. Г. Матвіяс. – К.: НАНУ, 1998. – 162 с.
59. Мінняйло Р. В. Активні процеси в ареальній фразеології сходу України: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Донецьк, 2001. – 19 с.
60. Москаленко Л. А. Ботанічна лексика українських говірок: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1992. – 18 с.
61. Назви одягу та взуття Правобережного Полісся / Никончук М., Никончук О., Доброльова І., Гримашевич Г. – Житомир, 1998. – 212 с.
62. Никончук М. В. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії / М. В. Никончук, О. М. Никончук, В. М. Мойсеєнко. – Житомир: Полісся, 2001. – 148 с.

63. Ніколаєнко І. О. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнословобожанських говірках: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 24 с.
64. Німчук В. В. Проблема українського діалектогенезу / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1994. – С. 25–47.
65. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 20 с.
66. Пачева В. М. Українські говірки Запорізького Надазов'я: Автореф. канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2002. – 18 с.
67. Поповський А. М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературно-національної мови: Навчальний посібник / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. ун-т, 1989. – 87 с.
68. Тимошенко П. О. Шахматов і українська мова / П. О. Тимошенко // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 4. – С. 24–34.
69. Тимченко М. П. Про назви деяких страв з картоплі в народній мові Миколаївщини / М. П. Тимченко // Проблеми української діалектології на сучасному етапі: Тези. – Житомир, 1990. – С. 198–199.
70. Тимченко М. П. Рибальська лексика в народній мові Бузько-Інгульського ареалу / М. П. Тимченко, В. П. Токар // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народнорозмовної мови: Тези доп. респ. конф. (листопад 1989). – Ужгород, 1989. – С. 143–145.
71. Флаєр М. Четверта палаталізація задньоязикових приголосних в українській мові: північноукраїнські говори / М. Флаєр // Мовознавство. – 1992. – № 1. – С. 3–10.
72. Фроляк Л. Д. Акаючі говірки Донеччини // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна : Філологія. – 2002. – № 572. – Вип. 36. – С. 41–51.
73. Хобзей Н. В. Міфологічна лексика українських говорів закарпатського ареалу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1995. – 26 с.
74. Ходаковська О. О. Слова іншомовного походження у говірках Слобожанщини наприкінці XVIII – у I пол. XIX ст. // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна: Філологія. – 2000. – № 538. – Вип. 34. – С. 171–175.
75. Чорноморець Г. М. Назви посуду, кухонного начиння у говорах Миколаївщини // Проблеми української діалектології на сучасному етапі: Тези. – Житомир, 1990. – С. 202–203.
76. Шарпило Б. А. До питання про історичну природу деяких гіперичних явищ південно-східного наріччя української мови // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка: Філол. науки. – 2000. – № 4. – С. 10–21.
77. Шевельов Ю. Про генетизм у діалектологічній концепції К. Михальчука // Проблеми сучасної ареалогії. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 11–19.

- 78.Яким М., Зубицька М. З діалектології Бойківщини: іменникова словозміна, іменникова фразеологія. – Дрогобич: Коло, 2002. – 148 с.
- 79.CzyŜewski F. Z historii badañ atlasowych nad ukraiñskimi gwarami PobuŜa (1926 – 1988) // Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko–wschodniosłowiañskim.– Białystok, 1995.– S. 19 – 30.
- 80.Łesiów M. Gwary ukraiñskie makroregionu Lubelskiego: Z historii badañ naukowych // Roczniki humanistyczne.– T. XLII, zeszyt 7.– 1994.– S. 34 – 43.
- 81.Łesiów M. Trzy okresy badañ nad ukraiñską mową łemkowską // Polska Akademia Umiejętności: Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej.– T. V.– 1997.– S. 65 – 75.

Довідникова література

Збірники текстів, хрестоматії з діалектології української мови

1. Бідношия Ю. І., Дика Л. В. Говірки Бориспільщини: Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови. – К., 2008. – 480 с.
2. Говірка села Машеве Чорнобильського району. – К. : Довіра. – Ч. 1: Тексти [уклад.: Ю. І. Бідношия, Л.В. Дика]. – 2003. – 455 с.
3. Говірка села Машеве Чорнобильського району [Текст]. – К. : Довіра. – Ч. 2: Тексти / уклад.: Г. В. Воронич, Л. А. Москаленко, Л. Г. Пономар. – 2003. – 607 с.
4. Говірки південно–західного наріччя української мови / Упорядник Н.М. Глібчук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – 155 с.
5. Говірки Південної Київщини [Текст]: зб. діалектних текстів / [упоряд. Г. І. Мартинова та ін.]; ред. Г. І. Мартинова; НАН України, Інститут української мови, Черкаський національний ун–т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси : [б.в.], 2008. – 369 с.
6. Говірки Чорнобильської зони : Тексти / Відп. ред. Гриценко П. Ю. – К. : Довіра, 1996. – 360 с.
7. Говори української мови. Збірник текстів. – К. : Наукова думка, 1977.
8. Дурново Н.Н. Хрестоматія по малорусской діалектології. – М., 1913.
9. Український діалектний фонофонд / Упоряд. : П. Ю. Гриценко; Ін–т укр. мови. Від. діалектології, Уман. пед. ун–т ім. П.Тичини. – К., 2004. – 168 с.
10. Українські говірки південно-західного наріччя. Тексти / Упорядник та автор передмови Н. М. Глібчук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 238 с.
- 11.Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти : [навч. посіб.] / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К.

Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 424 с.

Атласи. Словники. Програми, матеріали до атласів, словників

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах / Григорій Аркушин. – Луцьк : Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. : А–Н, XXIV + 354 с. – 1 – 380, Том 2 : О–Я, 459.
2. Аркушин Г. Л. Словник семантичних діалектизмів Західного Полісся // Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник. – Вип.1. – Луцьк : Ред.-видавн. відділ Волинського обл. управл. по пресі, 1991. – С.113–185.
3. Атлас української мови : в 3 т. – Т. I. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 1984; Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. – К. : 1988; Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор'я і суміжні землі. – К. : Наук. думка, 2001.
4. Бичко З. М. Словник діалектної лексики с. Грабовець Стрийського району Львівської області. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1992. – 26 с.
5. Брилінський Д. Словник подільського говору. – Хмельницький, 1992. –92 с.
6. Бухтій М. В. Лінгвістичний атлас лексики чабанів степових говірок Херсонщини. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – 156 с.
7. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. – Х. : Вид-во ХДУ, 1960. –Вип.1. – 107 с.
8. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини. – Чернівці, 1995–1998. – Т.1–2.
9. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослобожанських говірок. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 181 с.
10. Горбач О. Говірки й словник діалектної лексики Тербовельщини // Наук. зап. Українського технічно-господарчого інституту в Мюнхені. – Т.19. – Мюнхен, 1969.
11. Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці (Румунія) // Горбач О. Зібрані статті. – Мюнхен, 1997. – Т.8. – С. 123–275.
12. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник с. Ступно кол. повіту Здовбунів // Горбач О. Зібрані статті.– Мюнхен, 1993. – Т.6. – С. 405–523.
13. Горбач О. Південнолемківська говірка й діалектний словник с. Красний Брід бл. Меджилаборець (Пряшівщина) // Горбач О. Зібрані статті.– Мюнхен, 1993. – Т.5. – С. 524–669.

- 14.Горбач О. Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області // Горбач О. Зібрані статті. – Мюнхен, 1993. – Т.5. – С. 56–156.
- 15.Гримашевич Г. І. Матеріали до словника поліських говорів (назви одягу) // Велике лядо. – Житомир, 1997. – С. 53–60.
- 16.Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В. В. Лучик. – Київ- Кіровоград: РВГШ КДПУ, 1999. – 224 с.
- 17.Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- 18.Гуцульські говірки. Короткий словник / За ред. Я. В. Закревської. – Львів, 1997. – 232 с.
- 19.Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. – Ч. 1 – 2. – Ужгород, 1958; 1960.
- 20.Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. – К. : Наук. думка, 1987. – 300 с.
- 21.Дорошенко С. І. Словник діалектної лексики Сумщини // Праці Х Респ. діалектолог. нар. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – С127–190.
- 22.Жилко Ф. Т. Діалектологічний атлас української мови: Проспект. – К., 1952.
- 23.Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1982. — Т. 1: А – Г / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. – 1982. – 632 с.
- 24.Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 2 : Д – Копці / Укл. : Н. С. Родзевич та ін. – 1985. – 572 с.
- 25.Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 3 : Кора – М / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. – 1989. – 552 с.
- 26.Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983 – Т. 4: Н – П / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. – 2003. – 656 с.
- 27.Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 5: Р – Т / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін. – 2006. — 704 с.

28. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 6: У – Я / Уклад.: Г. П. Півторак та ін. – 2012. – 568 с.
29. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд; [под ред. О. Н. Трубачева]. – Вып. 1 – 24. – М., 1974 – 1997.
30. Карнаушенко Г. Н. Про матеріали до словника російської говірки с. Кам'янецьке Сумської області, зібрані П. І. Мартем'яновим / Г. Н. Карнаушенко, Є. П. Мартем'янова // Традиції Харківської філолог. школи. До 100-річчя М. Ф. Наконечного // Вісник ХНУ. — 2000. — № 491. — С.2.
31. Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря. – М., 1968.
32. Лесів М. Українські говірки у Польщі. – Варшава: Український архів, 1997. – 492 с.
33. Леснова В. В. Матеріали до словника говірок Східної Слобожанщини: Людина та її риси. – Луганськ: Шлях, 1999. – 76 с.
34. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 72 с.
35. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с.
36. Магрицька І. В. Словник весільної лексики українських східнослобожанських говірок (Луганська область). – Луганськ: Знання, 2003. – 172 с.
37. Матеріали до словника буковинських говірок. – Чернівці: Вид-во Чернівецьк. ун-ту, 1971–1979. – Вип. 1–6.
38. Матіїв М. Д. Словник гідронімів басейну ріки Стрий. – Київ–Сімферополь, 1999. – 91 с.
39. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського р-ну Одеської області // Діалектологічний бюлетень. – К., 1952. – Вип. 2. – С. 62–98.
40. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. – Одеса, 1958. – 78 с.
41. Никончук М. В. Ендемічна лексика Житомирщини / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир, 1989. – 272 с.
42. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1–2.
43. Онуфрієнко Г. С. Навчальний тлумачний словник лінгвістичних термінів (90 терміноодиниць) / Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Таранова. – Запоріжжя, 1998.
44. Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок: Дієслівна лексика. – Ч. 1. – Тернопіль, 1997. – 123 с.

45. Програма курсу “Українська діалектологія” для студентів філологічного факультету / Упорядн. В. Й. Горобець. – К. : ВЦ “Київський університет”, 1999. – 25 с.
46. Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласу українських говорів Закарпатської області УРСР. – Ужгород, 1960. – 87 с.
47. Програма для збирання матеріалів до Діалектологічного атласу української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1949. – 118 с.
48. Програма–питальник для збирання лексики українських говорів: Бджільництво, овочівництво, садівництво. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1982. – 21 с.
49. Програма і матеріали для діалектологічної практики студентів філологічного факультету університету: Методичні рекомендації. – Одеса, 1974. – 102 с.
50. Сабалдир П. О. Практичний словник сільськогосподарської термінології. – Х. : Рад. шк., 1931. – 99 с.
51. Сагаровський А. А. Спроба Діалектного словника Харківщини // Творчий доробок Ю. Шевельова і сучасні гуманіст. науки // Вісн. Харк. ун-ту. – № 426. – 1999. – С.159–163.
52. Сагаровський А. Фрагмент діалектного словника Харківщини // Волинь–Житомирщина: Іст.–філол. збірн. з регіональн. проблем. – 2001. – № 6. – С.249–254.
53. Сагаровський А., Іваштенко О. Чергова сторінка українського діалектного словництва // Вісн. ХНУ ім. В. Н. Каразіна : Філологія. – 2005. – № 707. – Вип.46. – С.192–195.
54. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірки села Кишеньок (Кобеляцького р-ну Полтавської обл.). – Дніпропетровськ, 1981. – 44 с.
55. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно–східної посібник. – Дніпропетровськ. ун-т, 1990. – 100 с.
56. Сіденко Н. П. Матеріали до словника діалектної географічної лексики с. Землянки Донецької області // Вісн. Луг. держ. педун-ту. – 2000. – № 4 (24). – С.70–74.
57. Сікиринський Т. До особливостей словника слободи Стоянови Захар’ївського району на Одещині // Записки Одеського наукового товариства при УАН : Серія історично–філологічна. – № 3. – 1929. – С.73–82.
58. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
59. Словник діалектної лексики Луганщини / за ред. З. С. Сікорської. – К. : Шлях, 2002. – 224 с.
60. Словник лінгвістичних термінів / Упор. Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.

- 61.Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів [Електронний ресурс] / Укл. Д. П. Савчук; Передмова М. Д. Павлюка. – Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с.
- 62.Словник українських східнословобожанських говірок / К. Глуховцева, В. Лєснова, І. Ніколаєнко, Т. Терновська, В. Ужченко. – Луганськ, 2002. – 234 с.
- 63.Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. – М. : Книга, 1989. – Т.1 – 3. – СПб., 1893.
- 64.Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці : У 4-х т. Запоріжжя : ЗДУ, 1992.
- 65.Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008 (Серія "Діалектологічна скриня"). – 288 с.
- 66.Юрченко А. С., Ройзензон Л. И., Ройзензон С. И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (фрагмент словаря) // Труды Самарканд. ун-та. – Вип. 272. Вопросы фразеологии. – 1975. – №8. – С.192–208.

Електронні ресурси

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У двох томах[Електронний ресурс] / Григорій Аркушин. – Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин, держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. : А–Н., XXIV + 354 с. – 1 – 380, Том 2 – 459 – Режим доступу : <http://www.ex.ua/97318360>.
2. Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах: Зб. наук. пр. – Вип. 4 [Електронний ресурс] / Упорядкування Г. Л. Аркушина.– Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 428 с. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vftk/2007_4.pdf
3. Гуйванюк Н. Словник буковинських говірок [Електронний ресурс]. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1060735/>
4. Куриленко В. М. Інструкційна програма з питальником для збору лексики тваринництва [Електронний ресурс] / В. М. Куриленко. – Глухів, 1978. – 34 с. –
Режим доступу : <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnxkaWFsZWNoZWV3xneDo1MGY4NDQ4ODkzNzQ2Mzcz>
5. Маньковська Т. О. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича : [монографія] [Електронний ресурс] / Тетяна Маньковська. – Тернопіль: Джура, 2007. – 228 с. Вступ – Режим доступу : http://lib.npu.edu.ua/full_txt/MANLIN-2007/st%201-6.pdf.

6. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори [Електронний ресурс] / І. Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 169 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/232629/>.
 7. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії [Електронний ресурс] . – Житомир, 2001. – 147 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/826793/>
 8. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів [Електронний ресурс] / Укл. Д. П. Савчук; Передмова М. Д. Павлюка. – Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1245614/>
- Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Львів – Нью-Йорк, 2008. –
Режим доступу : <http://www.twirpx.com/>

12.Завдання на курсові та дипломні проекти

Завдання на курсові роботи

Особливості функціонування діалектизмів в поетичному мовленні Д. Кременя (на матеріалі збірок поч. ХХІ ст.)

Дипломні проекти (не передбачені)

